

D ó k a K l á r a

TISZA LAJOS ÉS SZEGED

Az 1879-es szegedi árvíznek és az utána megindult újjáépítésnek napjainkban már kisebb könyvtárra való irodalma van, és a levéltári iratanyag is roppant gazdag. Igen sok forrás található Szeged város és Csongrád megye levéltári irataiban, valamint a Szegedi Mérnöki Hivatal tervtárában, amely városépítészeti szempontból az ország egyik legnagyobb gyűjteménye.¹Az újjáépítés történetén belül több munka foglalkozik a királyi biztos, Tisza Lajos személyével és szegedi munkásságával. Elsőként a városban ekkor újságíróskodó Mikszáth Kálmán éles meglátásaival és páratlan humorával hozta emberközelbe és tette ismertté a biztost és a mellette dolgozókat,² de a kortársak és a későbbi szegedi szerzők tollából megjelent munkák is igen részletesen foglalkoztak személyiségével.³ A régebbi és újabb szakirodalmat, valamint a rendelkezésre álló szegedi levéltári forrásokat részletesen feldolgozta az 1991-ben megjelent, új szemléletű Szeged-monográfia, amelynek 3/1. kötetében olvashatunk erről a korszakról.⁴

A Magyar Országos Levéltárban őrzött, kb. 28 folyóméter iratanyag, amely szintén az újjáépítésre és Tisza Lajos szegedi munkásságára vonatkozik, általában kimaradt a kutatók érdeklődési köréből. 1976-ban az Alsótiszavidéki Vízügyi Igazgatóság készített az iratokból egy mindössze 8 ív terjedelmű dokumentum-gyűjteményt, azonban a munka torzóban maradt.⁵

Szeged az 1979. évi árvíz idején Magyarország második legnagyobb városa volt. A népesség a polgári forradalom után jelentős mértékben megnövekedett. 1850-ben 50 244, 1857-ben 62 700, 1870-ben 70 179, 1880-ban 73 675 fő élt a városban, így 1850 és 1880 között 31 %-os volt a növekedés.⁶ A polgári fejlődés, a feudális kötöttségek megszűnése ezen a vidéken is belső népvándorlást eredményezett, és egyre többen kötöztek be a két folyó találkozásánál fekvő, kedvező lehetőségekkel rendelkező városba. Az 1870. évi népszámlálás idején – Pest és Buda egyesítése előtt – csak Pest volt Szegednél nagyobb város, ahol 200 476

¹ Részletesen ismerteti Oltvai, 1960. 3-24. p.

² Mikszáth (sz. n.) 1880.

³ Szabó, III. köt. 1929., Kulinyi, 1901., Újlaki, é.n.

⁴ Szeged története, 1991. 3/1. köt. 155-188. p.

⁵ Dóka, 1976., 1976-1977.

⁶ Kulinyi, 1901. 266. p.

fő élt, azonban Buda (53 998 fő) és Debrecen (46 111 fő) népessége már alatta maradt a szegedinek.⁷

Az árvíz után Magyarországra hívtak külföldi szakértőket, akiknek tevékenységére még a későbbiekben még visszatérünk, szintén elismerték a város gazdasági fontosságát, és fel sem vetették, hogy azt más helyen kellene felépíteni:

”Szeged sok tekintetben Magyarország központja – írták –,de mindenesetre két hajózható folyó egymással egyesülésénél, két vasútvonal keresztezésénél, termékeny, művelt földek közötti kivételes helyzeténél fogva elsőrendű kereskedelmi csomópont, s néhány év alatt nagy és fontos város válhatik belőle”⁸

Szeged négy részből állt az árvíz idején: Belváros, Rókus, Felsőváros, Alsóváros. A Tisza bal partján épült Újszeged Torontál megyében feküdt, és nem tartozott a városhoz. A külföldi szakértők jelentésében említett vasútvonalak a várost Pesttel és Temesvárral (Osztrák Államvasút), illetve Nagyváráddal és a Bácskával (Alföldi Vasút) kötötték össze.

Szeged politikai arculata a kiegyezés és az árvíz között változásokon ment keresztül. Mint ismeretes, a kiegyezés fő támasza országosan a Deák párt volt, amelynek soraiból kerültek ki a kormány tagjai. Balközépen állt a Tisza-féle párt, a szélsőbalon pedig azok, akik 48 hagyományaihoz ragaszkodtak. 1875-ben a Deák Párt és a balközép fúziójával létrejött a Szabadelvű Párt, amely viszonylag szilárd bázist tudva maga mögött egészen a 19. század végéig kormányzati szerepet kapott. Jobboldali ellenzéke a Konzervatív Párt (1878-tól Egyesült Ellenzék, 1881-től Mérsékelt Ellenzék), baloldali pedig a Függetlenségi Párt volt.

Szegeden 1867-ben a Deák Párt hívei háttérbe szorultak, a közgyűlésen a 48-asok lettek többségben. Szabados János képviselő javasolta, hogy a Deák Párt bázisát a balközéppel kötött szövetség útján bővítsék ki. Már 1868-ban létrejött a Szabadelvű Politikai Kör, amely azonban gyakorlatilag csak a Deák pártiakat tömörítette. Az 1869-es képviselőválasztás ismét az ellenzék győzelmét hozta. A Deák Párt egyik jelöltje, Dáni Ferenc volt, aki 1848/49-ben fiatal ügyvédként részt vett a vészbíróság munkájában, és ezért a megtorlás éveiben börtönbe került. 1861-ben a Határozati Párt híveként választották meg képviselőnek, majd később Deák mellé állt. Az 1869. évi választást követően az egyik képviselő visszalépett, és pótválasztást tartottak. Itt is az ellenzéki képviselő, Kállay Ödön győzött, szemben a Deák párti Pálffy Ferencel.

A kormánypárt 1870-től megerősödött. Elősegítette ezt a köztörvényhatóságokról szóló 1870. évi törvény végrehajtása és a közigazgatástól független bíróságok megszervezése is.

⁷ A magyar korona országaiban az 1870...334-335. p.

⁸ Idézi: Kulinyi, 1901. 122. p.

1871. július 17-én az uralkodó Dáni Ferencet kinevezte Szeged, Kecskemét, Arad és Hódmezővásárhely főispánjának, a Szegeden felállított törvényszéken pedig kizárólag Deák párti bírákat alkalmaztak. Az 1871-es törvényhatósági választást követően 1872. január 4-én a városi vezetőség lemondott, és a már említett Pálffy Ferenc lett a polgármester. A főkapitányi teendőket Taschler Józsefre bízta. Taschler az 1850-es években is vállalt funkciót: cs. kir. megyei biztos volt, majd 1861-1867 között a város polgármesteri tisztét töltötte be. A városi főügyész Novák József lett, a jegyzői funkciókat pedig Reizner János látta el, aki egyúttal a város történetírója is volt.

Az országgyűlési képviselő választásokon, 1872-ben szintén a kormánypárti képviselők kaptak több szavazatot, az évtized közepére azonban elvesztették előnyüket. 1875-ben a két választókerületre osztott Szegeden fele részben Szabadelvű, fele részben Függetlenségi párti jelölt győzött.

A Szabadelvű Párt gyengülésével párhuzamosan megerősödtek a polgári mozgalmak. Különösen fokozta a kormány elleni hangulatot 1878-ban Bosznia-Hercegovina megszállása, amely ellen Szegeden is voltak tiltakozások. 1878. július 28-tól új lappal jelentkezett az ellenzék, a *Szegedi Napló*val, amely politikai, közgazdasági, irodalmi cikkeket közölt, és 1922-ig működött. Méltó ellenfele volt az 1859-től megjelenő kormánypárti *Szegedi Híradónak*. A Napló munkatársa volt Mikszáth Kálmán is.

A városban az 1878-as országgyűlési választásokon már az ellenzéki, Függetlenségi Párt aratott győzelmet. A pótválasztásokon ekkor került a képviselők közé Bakay Nándor, aki a későbbiek során fontos szerepet játszott Szeged életében. Az ellenzéki győzelem után Dáni Ferenc főispán a lemondást fontolgatta, azonban az árvíz miatt letett ilyen szándékáról. Ilyen politikai képet mutatott a város, amikor a veszély elérte.⁹

Az 1879. évi szegedi katasztrófa nem volt előzmények nélküli, hiszen bizonyos periódusokban a várost az árvizek korábban is meglátogatták. 1816-ban a 0 pont felett 623, 1830-ban 614 cm-rel tetőzött a folyó. Ezt követően vették tervbe az egész vízrendszer szabályozását, amelynek első lépéseként sor került módszeres felmérésre. Ezt csapatával Lányi Sámuel végezte el. Mint a szabályozás történetéből ismert, a munkát 1845-ben Vásárhelyi Pál tervei szerint kezdték el, aki a folyó egész hosszában 102 átvágást, viszonylag szűk, de összefüggő töltésrendszert javasolt. Utóbbi növelte a biztonságot, mert gyorsabbá tette az árvizek lefolyását, de a vízszint emelkedését is eredményezte.

Különösen vonatkozott ez arra az időszakra, amikor 1855 után a munkálatok felgyorsultak. 1855-ben 691, 1876-ban 786, 1877-ben 795 cm-n tetőzött az árvíz. A város

⁹ Szeged története 1991. 3/1. köt. 52-78. p.

védelmére már 1855-ben megépítették az észak-déli irányú, Szillér-baktói, a kereszt irányú Sövényháza-Algyő-Szomolya, valamint a Tápé-Vesszős közti töltést, amelyek a Pallavicini uradalom egy részét is védték.

1855-ben létrejött az érintett településekből (Szeged, Tápé, Algyő) az uradalom részesedésével a Csongrád Alsó Tisza-szabályozási Társulat, amely a birtokot csak Sövényházánál védte. 1856-ban a Belügyminisztérium hozzájárult az ártér kibővítéséhez, és 1859-ben megalakult a Percsora-szegedi Ármentesítő Társulat, ahol már az uradalom volt a legnagyobb ártérbirtokos. A szervezeten belül viták voltak a töltések építésével, a hozzájárulási kulccsal, ezért 1875-ben a minisztérium¹⁰ felfüggesztette a társulat autonómiáját, és Marschovszky Gyula személyében kormánybiztost helyezett élére. A két nagy árvíz (1876, 1877) után azonban Marschovszky lemondott, és utódja Kende Kanut lett.

Az új biztos is tisztában volt a töltések magasításának szükségességével, de az anyagiakat nem tudta előteremteni sem az aggasztó pénzügyi helyzetben lévő várostól, sem a tőkeszegény uradalomtól. A szegedi vezetőség minden olyan törekvést ellenezett, amely a védekezés terheit a városra hárította volna. A *Szegedi Híradó* részletesen beszámolt a városnak a Percsora-szegedi Társulattal, az Alföldi Vasúttal, valamint a kormánnyal folytatott vitáiról, és a *Szegedi Napló* még élesebben bírálta a kormány tehetetlenségét.

Az árvíz idején a területileg illetékes vízügyi szerv a Szegedi Folyammérnöki Hivatal volt, amelynek élén Szeghő Attila állt. A vezető mérnök nagy tapasztalattal rendelkezett, hiszen már 1862-től a Tisza-szabályozási Felügyelőségen dolgozott,¹¹ a néhány éve megszervezett hivatal személyzete azonban csekély volt. A városi vezetőség a vész közeledtére már 1878 decemberében megalakította a vízvédelmi bizottságot, amelynek élén Taschler József városkapitány állt.

1879-ben az árhullám februárban indult el a Felső-Tiszán és lassan haladva március 6-án tetőzött Szolnokon. A két mellékfolyó, a Körös és a Maros szintén megáradt, és a Tisza vízhozamát több, mint kétszeresére növelte, sőt mindkettő visszaduzzasztó hatása érezhető volt. A Maros a Szeged-Csongrád közti Tisza-szakaszt duzzasztotta vissza, aminek következtében Dóc község területén, a petresi dűlőnél március 5-én átszakadt a gát.

A városi vezetőség már március 5-én segítségért fordult a képviselőházhoz. Mindenek előtt katonaságot kértek a város védelmére, a töltések megerősítéséhez és magasításához. Azonban – az ügy sürgősségét elismerve – a ház a kérést március 8-án a „kérvényi bizottság”-hoz utalta.¹²

¹⁰ A Közmunka és Közlekedésügyi

¹¹ Dóka, 1987. 143. p.

¹² Az 1879. évi országgyűlés... 4. köt. 124. p.

Annyi előrelépés történt, hogy március 5-én kormánybiztosok utaztak a városba, akiket azonban a szegedi vezetőség és a közvélemény kevés bizalommal fogadott. Ekkor érkezett meg a Percsora-szegedi Társulathoz korábban kinevezett Kende Kanut, valamint Lukács György belügyminisztériumi tanácsos, akit Szeged árvízvédelmi kormánybiztosaként küldtek ki, és egészen április elejéig maradt a városban. Egyiküknek sem volt különösebb tekintélye. Lukács Györggyel egy időben jött – szintén kormánybiztosi minőségben – Boros Frigyes középítészeti felügyelő is, a Tisza völgy kiváló ismerője. 1876-ban, a korábbi nagy árvíznél is ő segített Marschovszky Gyula kormánybiztosnak a végveszély elhárításában.

1879. március 5-től kezdve a vízvédelmi bizottság tevékenysége versenyfutás volt az idővel és a víz előrenyomulásával, amely nem a Tisza városi szakaszán tört ki, hanem – mint láttuk – „hátra támadta” a várost. Első lépésként eltávolították a vasúti hídnál keletkezett jégtorlaszt, hogy a mederben a lefolyás szabad legyen. Novák József főügyészt átküldték a Percsora-szegedi Tisza-szabályozó Társulat árvízvédelmi bizottságához. Megkezdték az Alföldi Vasút töltéseinek magasztását kb. 4 km hosszúságban oly módon, hogy az épített nyúlgát a közlekedést ne zavarja. A vízvédelmi bizottság döntött a Szillér-baktói töltés megerősítéséről is.

Megtörténtek az előkészületek a mentésre is: mozgósították a halászokat, a torna-és csónakázó egyesület tagjait. Pontonokat és csónakokat helyeztek el a város veszélyesnek ítélt pontjainál. Segítséget nyújtott a közös hadsereg temesvári alakulata: a katonák Szeged és Újszeged között hajóhidat építettek, amelyen a lakosság jelentős része menekülhetett el.¹³

A petresi gátszakadáson beömlött víz fokozatosan nyomult a város felé, bár azt a kereszt irányú gátak ideig-óráig akadályozták. A bezúdult vizet a töltések átvágásával igyekeztek a Tiszába visszavezetni. Március 8-án Boros Frigyes utasítására a Felsőváros és Tápé közti fő védelmi vonalat is átvágták a Szillér-baktói töltés déli részének védelme érdekében. A vízállás a szegedi vízmércén a március 5-i 806 cm-ről 731 cm-re esett vissza március 9-re, ami a sikeres védekezésre adhatott reményt. Március 12-én éjjel azonban a szél által felkorbácsolt hullámok 100 m-es szakaszon átszakították az Alföldi Vasút töltését, és így a víz akadálytalanul ömlött a városra.¹⁴

Az árvíznek 165 halálos áldozata volt. A lakosság zöme elmenekült, március 18-án csak 12-15 000 fő volt Szegeden, és keresett menedéket a magasabban fekvő, lakható épületekben, míg a többiek vasúton, hajón vagy egyéb közlekedési eszközön elmenekültek. Lechner Lajos leírása szerint a városban az árvíz előtt 5723 épület volt, amelyek közül 265 maradt fenn.¹⁵ A

¹³ Reizner, 1899-1900. II. köt. 320. p.

¹⁴ Reizner, 1899-1900. II. köt. 325-335. p.

¹⁵ Lechner, 1891. 1-2. p. Atlasz

vezetőség a vész idején a helyén maradt, és a lehetőségeknek megfelelően igyekezett segíteni mindazoknak, akik nem tudtak elmenekülni.¹⁶

Az árvíz után a kormány nehéz helyzetbe került. Tisza Kálmán miniszterelnöknek először is el kellett hárítani magától a felelősséget, hogy a képviselőház bizalmát meg tudja tartani. A szegedi árvíz fényt vetett a rendkívüli költségekkel végrehajtott Tisza szabályozás hibáira, amelyek felülvizsgálata és a problémák megoldása halaszthatatlanná vált. Az elpusztult második legnagyobb város újjáépítéséhez elő kellett teremteni az anyagi fedezetet, megszervezni a lakosság visszatelepítését és az újjáépítést. És végül vissza kellett állítani a kormány erősen megingott tekintélyét az újjáépülő városban.

A Pénzügyminisztérium már az árvíz napján, március 12-én Lukács György kormánybiztost hivatalában megerősítette, az élelmezés ügyét Lukács Dáni Ferenc főispánra, a menekültek elhelyezését Kende Kanut kormánybiztosra, a víz levezetésének megkezdését pedig Hieronymi Károly közmunka- és közlekedésügyi minisztériumi államtitkára bízta. A rendőri teendőket a vészhelyzetben az ellenzéki Kállay Albert látta el.

Az árvízkarosultak számára az első segélyek már a pusztulást követő napokban megérkeztek. A Károlyi család Alsóvárosban, a Vörös kereszt nőegylete Újszegeden, a városi tanács Felsővárosban rendezett be népkonyhát. Március 12-én már megjelent a *Szegedi Híradó*, 19-én a *Napló*, néhány nap múlva már volt hetipiac is. Itt ugyan – mint a *Szegedi Napló* írta – több volt az eladó, mint a vevő, de a vásár arra mutatott, hogy az élet megindult a romokban heverő városban.¹⁷

A képviselőház és a kormány a katasztrófa idején teljesen tájékozatlan volt. A pesti lapok azonban rendszeresen beszámoltak az eseményekről, és az így értesült képviselők napirenden kívül éltek az interpelláció jogával. Március 12-én Tisza Kálmán azzal nyugtatta meg őket, hogy a menekültek számára 40 000 Ft segélyt engedélyezett, majd kérte a probléma elnapolását. Az ellenzéki képviselők azonban újabb intézkedések megtételére sürgették a kormányt. Mindenek előtt katonaság kivezénylését kérték a veszélyeztetett folyószakaszokhoz, hogy az ehhez hasonló katasztrófák ne ismétlődhessenek meg. A március 15-i ülésen Bakay Nándor ellenzéki képviselő drámai hangon adta elő követeléseit, azonban Tisza Kálmán a tárgyalást ezúttal is elnapolta.¹⁸

Március 12-én a Magyar Mérnök és Építész Egyletben Herrich Károly miniszteri tanácsos „A Tisza-szabályozás és a szegedi válság” címen előadást tartott.¹⁹ Ebben a várost

¹⁶ Pálffy, 1880. 27-37. p.

¹⁷ Szabó, 1929. III. köt. 10. p.

¹⁸ Az 1879. évi országgyűlés...4. köt. 157-175. p.

¹⁹ Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye 1879. 245-306. p.

okolta a történetekért. Szerinte Szeged vezetősége nem engedte helyesen végrehajtani a Tisza szabályozását. A Maros torkolatának áthelyezése mindenképpen szükséges lett volna, mert a két folyó árhullámainak találkozása vezetett a tragédiához. A szegediek azonban saját gazdagságuk védelme érdekében nem engedték áthelyezni a torkolatot. A Tisza völgyében a gátak mindenütt kiállták az árvizek próbáját, csak éppen Szegeden nem. A város maga felel azért, hogy a védekezés terén nem akart együtt működni a Pallavicini uradalommal, és a körtöltés sem épült fel a maga idejében.

Az előadás nyomán a városi tanácsban nagy volt a felháborodás. Novák József tiszti főügyészt és Szluha Ágoston tanácsost bízták meg a válasz megírásával, ami „Emlékirat a szegedi árvíz tárgyában. Válaszul Herrich Károly miniszteri tanácsos úrnak a *Tisza-szabályozás és a szegedi válság* című értekezésére” címmel jelent meg.²⁰

A külföldi és hazai lapok az árvízről szóló tudósításokban csak bizonytalanul találgatták, hogy mi lesz a várossal. Az a hír járta, hogy a lakosság teljesen szétszéledt, nem kívánnak tovább a vízzel harcolni, és a Tisza-völgy legmélyebb pontján nem építik újjá a várost. A király engedett először a közvélemény és a sajtó nyomásának: március 17-én Tisza Kálmánnal meglátogatta az elpusztult Szegedet.

Látogatása kezdte helyreállítani a kormányba és az uralkodóba vetett bizalmat. Az adott viszonyok közötti ünnepélyes fogadtatás, a nagy mennyiségű külföldi segély, az élet megindulásának első jelei reményt ébresztettek arra, hogy az újjáépítés hamarosan megindul. A király Tisza Kálmánt még egy napig Szegeden hagyta, hogy tanulmányozza a helyi viszonyokat. A miniszterelnök látta, hogy segély megfelelő mennyiségben érkezett, azonban az újjáépítést nem lehet állami beavatkozás nélkül megoldani.

Március 18-án Dáni Ferenc főispán törvényhatósági gyűlést hívott össze. A Hungária kávéházban összegyűlt városatyák Reizner János és Szluha Ágoston javaslatai alapján felterjesztést küldtek a kormányhoz. Kérték, hogy gondoskodjanak a víz levezetéséről, a város feltöltéséről, a szükséges körtöltést államköltségen építsék fel, kezdjék meg a kárbecslést. A költségek fedezésére 5 millió Ft államsegélyt, 10 millió Ft kölcsönt kértek, javasolták az árvízkárosultak adómentességét.²¹ Az ülésre Reizner János elkészítette a 13 pontba foglalt felújítási tervezetet, de megállapították, hogy abból számos teendő hiányzik. Ezért annak alapos és részletes kidolgozására Pálfy Ferenc elnökletével bizottságot állítottak fel.

Március 19-én a képviselőház újra foglalkozott Szeged ügyével. Tisza Kálmán ugyan kijelentette, hogy a város maga felel a kárért, mert nem került sor korábban a Tisza menti

²⁰ Szeged, 1879.

²¹ Pálfy, 1880. 37. p.

védművek megerősítésére és a körtöltés megépítésére, azonban Bakay Nándor és társai határozati javaslatát nem lehetett tovább elnapolni. Az összes ellenzéki képviselők csatlakoztak hozzá, és nyíltan kijelentették, hogy a történekekért Tisza Kálmánt és a hivatalban lévő közmunka- és közlekedésügyi minisztert, Péchy Tamást terheli a felelősség. Az árvíz katasztrófa okainak kivizsgálására bizottság kiküldését javasolták. Tisza Kálmán bizalmatlanságnak tekintette a javaslatot és leszavaztatta.

Március 24-én a minisztertanács elé került Szeged ügye. A korábbi javaslatoknak megfelelően úgy döntöttek, hogy a költségek kímélése céljából a várost védő körtöltés építéséhez felhasználják a vasúti töltést is. A megoldásnak azonban voltak ellenzői. Azt állították, hogy a vasút töltése nem elég szilárd anyagból épült, és egyébként sincsen alapja. Így nem helyettesítheti, hanem csak megtámaszthatja a körtöltés adott szakaszát. A minisztertanácsban is fontosnak tartották az újjáépítendő terület feltöltését, és tisztában voltak azzal, hogy az új házak építésére a viszonylag magasabban épült, akkor kaszárnyaként szolgáló vár területe volna a legalkalmasabb. Javasolták a katonai célokat szolgáló objektum kisajátítását, valamint azt, hogy a város másutt adjon helyet egy modern kaszárnya építésére.²²

Március 29-én a képviselőházban Helfy Ignác ellenzéki képviselő ismét felvetette a szegedi kérdést. Tisza Kálmán viszont a menekült lakosság elhelyezéséről, a segélyek szétosztásáról beszélt,²³ majd április 4-én újabb adományokról számolt be. Pénzben és természetben érkezett a segély Szegedre nemcsak Magyarországról, hanem Európa országaiból, sőt a többi földrésről is. A természetbeni adományokat a városi vezetőség egyelőre a vasút raktáraiban tárolta. A küldemények a nagy részvétet és a nemzetközi segíteni akarást fejezték ki. Korabeli statisztikák szerint az összes segély érték és eredet szerinti megoszlása a következő volt:

1. sz. táblázat

Összesítés az adományokról

²² MOL K 148. 1879-XIV-8-2349.

²³ Az 1879. évi országgyűlés... 5. köt. 122-124. p.

Európai államok	Ft	krajcár
Magyarország	1 004 738	24
Anglia	143 686	--
Ausztria	551 595	66
Belgium	47 139	47 ½
Dánia	940	30
Franciaország	283 182	11
Görögország	1 825	5 ½
Németalföld	32 213	54
Németország	395 941	74
Olaszország	51 763	76 ½
Oroszország	34 465	93
Portugália	1 366	50
Románia	34 837	36 ½
Spanyolország	1 321	6 ½
Svájc	40 974	77 ½
Svéd-Norvégország	6 723	67 ½
Szerbia	569	82 ½
Törökország	19 644	59 1/2
Összesen	2 737 516	61 1/2
Ázsiai országok		
Japán	225	75
Kelet-India	5 895	43
Kína	4 908	31 ½
Perzsia	447	93
Összesen	11 477	42 1/2
Afrikai országok		
Algír	939	12
Egyiptom	15 473	83 ½
Tunis	1 254	15
Összesen	17 667	10 ½
Amerikai országok		
Argentína	1 014	65
Egyesült államok	63 524	55
Haiti	229	87 1/2
Kolumbia	619	6 ½
Kuba	1 000	--
Mexikó	350	89
San-Salvador	230	--
Uruguay	489	85
Összesen	67 458	88

folyósíthatóságuk. Április 12-én, a tisztviselők kifizetése után Lukács György kormánybiztos elhagyta a várost.²⁵

²⁴ Kulinyi, 1901. 80-81. p.

²⁵ Az 1879. évi országgyűlés ... 5. köt. 208-210. p.

24

Április
4-én a
képviselőház
kisebb
összegű hitelt
szavazott
meg a város
részére, hogy
a
tisztviselőket
ki tudják
fizetni, mivel
a házipénztár
teljesen
kiürült.
1 200 000 Ft-
t helyeztek el
a szegedi
bankokba,
hogy azok a
 kölcsönöket

Közben elkészült a külföldi szakértők véleménye is.²⁶ Azt javasolták, zárják el a petresi szakadást, mert ha itt újra kitör a víz, nem tudják a kereszttöltéseket sem védeni. Ha ezt a töltésszakadást el is tudják zárni, további kitörésektől ezután is tartani lehet. Tragédiát fog jelenteni az, ha a víz beszorul a két vasúti töltés közé. Ezért kettős a feladat: a várost körtöltéssel kell körülvenni, és lehetőséget teremteni arra, hogy a bezúdult víz valahol visszafolyjék a Tiszába.

Szeged felett a töltések legyenek alacsonyabbak, mint a városban. Szegeden a töltés koronamagassága árvíz szint felett 1,5 m, Tápénál 0,5 m legyen. Az ármentesítés óta a Tisza vízszintje folyton emelkedett, és ha a Marost is szabályozni fogják, további emelkedés várható. Ezért feltétlenül szükség lesz a Maros torkolatának áthelyezésére is. Szélesíteni kell a folyó hullámterét a városban. A Tisza két partja között 375 m legyen a távolság. A külföldi szakértők is javasolták a város feltöltését. Szerintük nem lehet megengedni azt, hogy a várható, maximális árvízszint alá helyezték az új épületeket. Jelentésük végén – ahogy a bevezetőben már jeleztük – egyértelműen állást foglaltak a város fejlődőképessége, kereskedelmi lehetőségei, további perspektívái mellett, aminek az újjáépítés csak az első lépése.²⁷

A külföldi lapok pesszimista véleményével szemben állást foglalt Szeged újjáépítése mellett az emigrációban élő Kossuth Lajos is. 350 frankot küldött segélyképpen, és levelével március 22-én Bakay Nándor képviselőt kereste fel. Az volt a véleménye, hogy a város nem számíthat a kormány komoly támogatására. „*Szegedet csak Szeged népe támaszthatja fel*”-írta, a következő biztatással:

„A vályogváros helyébe kővárost kell építeni, mely Magyarország második, a magyar faj első városának címére minden tekintetben érdemes legyen. Az a nemzedék, mely megküzdött a pusztulással, méltó e dicsőség kivívására. Mutassa meg, hogy azt ki is vívja magának. Nőljön erélye, mint a pálmafa nő a teher alatt. Mutassa meg, hogy mire képes a szegedi magyar!”²⁸

Április 21-én újabb levelet intézett Bakayhoz, amelyben az újjáépítés gyakorlati kérdéseivel foglalkozik. Felhívja a figyelmet a városban feltörő talajvízre, a folyómeder feliszapolódására, sürgeti a feltöltést, az alagesövezést. Azt ajánlja, hogy a házakat szilárd anyagból, betonból építsék, ami leginkább ellenáll a víznek. Kossuth elgondolásában a nyugati városok építkezését tekintette mintának.²⁹

²⁶ Kulinyi, 1901. 120-122. p

²⁷ Kulinyi, 1901. 122. p.

²⁸ Szabó, 1929. III. köt. 89. p.

²⁹ Szabó, 1929. III. köt. 89-95. p.

Május 10-re Bakay Nándor saját tervezetet készített a város újjáépítéséről. Ő is javasolta a körtöltést, az építésre szánt terület feltöltését. Felismerte azt a lehetőséget, hogy az újjáépítők a poros alföldi városból – téglából, kőből emeletes házakat építve – modern várost hozhatnak létre, vagy legalábbis lerakhatják annak alapjait. Tervezetében fontos szerepet kap egy központi irányító, királyi biztos és annak tanácsadó testülete. Munkája VIII. fejezetében a következőket írta:

„A királyi biztos legyen független, jómódú, eszes, tekintélyes, országos férfiú; a ki uralgni tud önmagán, helyzetén és környezetén. Helyzete nem lesz könnyű, de nem is lesz megoldhatlan. Érdeme örökös lesz a haza történetében; mert Szeged mai története ezredévre fog nyomot hagyni a nemzet történetében.

Emlékoszlopa lesz neki az újon épült város. Nemes önérzettel nézhet teendője elé. Kell hogy ambícióval bírjon. Ambíciójának lesz tárgya és alapja.

A tanács álljon túlnyomólag munkás szakemberekből, akik a gyakorlati élet mezején szoktak és tudnak dolgozni, s adnak a bizodalomra, s meg tudják azt érdemelni.

Legyen bennük rendezői tehetség, saját feladatuk részletkörében; az előterv szerint gyorsan tudjanak mozogni. Nevük a királyi biztoséval együtt fog az utókor előtt emlegettetni.. Nem lesz uraság, de fontos szerepkör lesz.

Tisztakezűek legyenek mindannyian, s lehetőleg az ügynek odaadók. A kormány pedig szilárdan álljon hátuk mögött, s Szeged város népe az oldaluknál. Ne rakjanak utjukba göröngyöket, úgy sem lesz az ő pályájok valami virágos. Mire Szeged felvirágzik, ők visszavonulnak működésük teréről.

De így Szeged fel fog épülni... 'szébb lesz, mint volt'.

Szegednek önön magának kell járni, de hullámsírjából csak egyesült akarat támaszthatja föl.”³⁰

Tisza Kálmán április elején közölte a városi tanáccsal, hogy rövidesen királyi biztost fog kinevezni az újjáépítés lebonyolítására. Ezért kérte, hogy a vezetőség mielőbb dolgozza ki az városrendezési tervet, hogy a helyi igényeket az új vezető figyelembe vehesse. A közgyűlés ekkor a korábban alakult szakbizottságot megújította és új tagokkal bővítette ki. Ide tartozott Bakay Nándor országgyűlési képviselő, Hoffer Károly és Arleth Ferenc építész, Bainville József városi mérnök. A javaslatot a törvényhatósági bizottság május 18-19-i ülésén tárgyalta, de folyamatosan foglalkozott a kérdéssel a *Szegedi Napló* is.

A tervezet első része a körtöltéssel, a város feltöltésével, a vízvezeték- és csatorna hálózattal volt kapcsolatos. Mivel világos volt, hogy a Tisza emelkedő árvíz szintje miatt a

³⁰ Bakay, 1879. 29-30. p.

jövőben is problémák lesznek, ezért a körtöltés építése elsődleges feladatot jelentett. Szeged illetékességi területén belül kívánták létesíteni, hogy a szükséges javítások, magasztások esetén ne legyenek a szomszédokkal viták. Ahol a vasútvonal és a védmű találkozott, ott azt a töltés külső oldalára tervezték.

A város területének feltöltéséről megoszlottak a vélemények. A *Szegedi Napló* cikkírója az egész területet fel kívánta tölteni, a központi részeken 28 láb,³¹ a külsőkön 22-23 láb magasságban. A bizottság viszont csak az utcák és közterek szintjét emelte volna meg, a háztelkeket és kerteket a tulajdonosokra kívánta bízni. A bizottság fontosnak tartotta a vízvezeték- és csatorna hálózatot, amit még az utak burkolása előtt lett volna célszerű lefektetni.

Nem alakult ki teljes egyetértés a város alaprajzi szabályozását illetően. Megállapodtak viszont abban, hogy a belvárost körút vegye körül, a központ a Széchenyi téren legyen, a Kárász utca egyenes vonalban haladjon át a Felső- és Alsóvároson, és a Budai országút szintén egyenes irányban, törés nélkül érje le a vasútállomást. Kijelölték a Belvárosban a közúti híd helyét is.

Az épületek anyagául a téglát vagy a betont javasolták. A Széchenyi téren csak két emeletes, a Belváros fontosabb utcáiban (Kárász, Kereszt, Fekete sas utca) csak emeletes házak építését engedélyezték volna az egységes városkép érdekében. Tervbe vették a városháza kibővítését. A lebontandó Vár helyén keletkező értékes telkeket magán befektetőknek szánták, csupán egy színház épület és egy monumentális katolikus templom helyét tartotta volna meg a város.

A kiküldött bizottság terve, a közgyűlés módosító indítványai, a *Szegedi Napló*ban megjelent és a Bakay Nándor által megfogalmazott javaslatok megfeleltek az európai városfejlesztési elveknek, alapot jelentettek a királyi biztosság műszaki osztálya és Lechner Lajos által kidolgozott, majd megvalósított tervekhez.³²

Tisza Kálmán miniszterelnöknek – Bakay Nándorhoz hasonlóan – az volt a véleménye, hogy a szegedi helyzetből csak akkor talál kiutat, ha ott a vezetést és az irányítást egyetlen ember kezébe adja. A királyi biztos kinevezéséről a képviselőházban május 3-án nyújtották be a javaslatot, amit a május 12-i ülésen tárgyaltak meg. Ekkor már éppen két hónap telt el a katasztrófa óta, és a kormány intézkedései igen lassúak voltak. Különösen arról nem volt szó, milyen pénzforrásból fogják a várost újjáépíteni. Az időhúzásnak az volt a legfőbb célja, hogy a romba dőlt város az ellenzéki vélemények dacára kénytelen legyen felismerni, hogy nem bír

³¹ láb: 0,31 m

³² Szeged története, 1991. 3/1. köt. 155-162. p.

saját erejéből talpra állni, és a támogatást olyan feltételekkel fogadja el, amelyeket a kormány diktál.

A képviselőház ülésén a vonatkozó törvényjavaslatot Tisza Kálmán olvasta fel. Bevezetőben hangsúlyozta, hogy már két millió Ft segély gyűlt össze a szegedi árvízkárosultak javára, és az összeg felhasználása komoly felelősséget jelent. Hogy a királyi biztos ennek meg tudjon felelni, korlátlan hatalommal kell rendelkeznie, és mellette a biztosi tanács csak alárendelt szerepet játszhat.

„De mentől nagyobb és nehezebb a feladat – mondta Tisza –, annál nagyobbak és önállóbbnak kell lenni a működési körnek és a hatásnak. Épen azért, midőn a királyi biztos kineveztetik, a melléadott hivatalnokok voltaképen nem mellé adatnak, hanem kell, hogy határozottan alája rendeltessenek. És magának a lehetőségig nem hivatalnokokból alakított tanácsnak is hivatása nem lehet egyéb, minthogy a királyi biztost elhatározásainak végrehajtásában támogassa s mindenben úgy járjon el, mint azt a királyi biztos helyesnek, célszerűnek és jónak ítéli.”

12 tagú biztosi tanácsot terveztek. A tagok közül kilencet a kormány, hármat a szegedi vezetőség küld ki. Gullner Gyula ellenzéki képviselő kevesellte a biztosi tanács hatáskörét. Szerinte ennek véleményező testületnek kell lenni, nem a parancsok végrehajtójának. A 12 tagból a város ne csak hármat, hanem ötöt válasszon. Tisza Kálmán ragaszkodott az eredeti állásponthoz: a biztosi tanácsnak nem lehet véleményező szerepe, mert ha minden dologról külön tanácskoznia fognak, soha nem lesz döntés. Mivel a biztosi tanács egyik fő feladata az összegyűlt segélyek szétosztása lesz, ha több szegedi vesz részt a tanácsban, még több igazságtalanság történik majd.

Szilágyi Dezső is a szegediek nagyobb részvétele mellett foglalt állást. Úgy vetette fel a kérdést, hogy ha a biztosi tanácsnak nincs döntési joga, a szegediek miért ne vehetnének benne részt nagyobb arányban. Baross Gábor és Simonyi Ernő a biztosi tanács hatáskörét és összetételét illetően Tiszának adott igazat. Ha kis parlament kerül Tisza Lajos mellé, az fogja viselni a felelősséget, nem a biztos. Simonyinak a „királyi” cím nem tetszett, királyi helyett inkább kormánybiztost javasolt kiküldeni. A következő módon érvelt:

”A királyi biztos kinevezése sérti nemcsak az alkotmányosságot, mert tulajdonképpen felfüggeszti az alkotmányt egy bizonyos területen egy bizonyos ideig, és sérti magának a kormánynak tekintélyét is, vagy pedig sérti a király tekintélyét, mert a királyi biztos a király személyét pótlólag vagy teljhatalommal rendelkezik, mintha a király maga jelen volna, akkor a kormány érte felelős nem lehet, vagy pedig intézkedik úgy, amilyen utasításokat kap a kormánytól, és akkor nem királyi biztos.”

Tisza Kálmán a módosításba nem egyezett bele. Irányi Dániel, mint az ellenzék vezetője kérte, hogy csak a biztos törvénybe nem ütköző rendeletei legyenek kötelezőek. Tisza itt sem kívánt módosítást. Az volt a véleménye, hogy senkinek sem szabad törvénytelen rendeleteket adni. Ugyanakkor ha a módosítást keresztül viszik, a biztos minden rendeletére rá fogják fogni, hogy törvénytelen.

Ráth Károly kérte, hogy a kárbecslést terjesszék ki a város tágabb környékére is, és azt ne csak a Percsora-szegedi Társulat területén végezzék el. Az volt a véleménye, hogy az árvíz itt is gondot okozott. Tisza Kálmán elvetette ezt a módosítást is. Szerinte ilyen alapon az egész Tisza-völgy követelhetne volna a károk megtérítését.

Az ellenzék több képviselője is javasolta, ne adjanak a királyi biztosnak teljhatalmat a városi autonóm testületekkel szemben. Tisza Kálmán ezeket a véleményeket is leszavaztatta. Az volt az álláspontja, hogy rendkívüli esetekben nem kell ragaszkodni a régi jogokhoz. Madarász László eleve kétkedve nyújtotta be javaslatát. Kérte, hogy ha a királyi biztos elkészítette a város rendezési tervét, ezt vitassa meg a törvényhatósági bizottság, hiszen a szegediek épületeiről, lakóhelyükről van szó. A miniszterelnök ezt a kérdést is elvetette: szerinte mindez csak felesleges huzavonát és idővesztést jelent.³³

A királyi biztosra vonatkozó törvényjavaslatot némi stiláris módosítással küldték az uralkodóhoz, aki azt május 22-én szentesítette. (1879. évi XX. tc.) A javaslatnak megfelelően a törvény szerint a biztos mellett 12 tagú tanács működik, akik közül kilencet – lehetőleg állami tisztviselőkből – a miniszterelnök nevez ki, hármat pedig megválaszt a város. A biztos munkáját segítik a szakminiszterek meghallgatásával kiküldött szakemberek, de ezen kívül Szeged állami és hatósági közegei is engedelmeskedni tartoznak intézkedéseinek. A királyi biztos feladatai az alábbiak:

- a/ a víz szivattyúzása a város területéről, illetőleg annak befejezése
- b/ a helyben maradt és a visszatelepülő árvízkárosultak elhelyezése, élelmezése
- c/ az újjáépítési terv kidolgozása és az építési rend megállapítása
- d/ a kisajátítások lebonyolítása
- e/ a szükséges építőanyagok beszerzése
- f/ a kárbecslés
- g/ a segélyezési kulcs megállapítása
- h/ a segélynyújtás módjainak meghatározása
- i/ a segélyek kiosztása.

³³ Az 1879. évi országgyűlés ... 6. köt. 85-100. p.

A 6. § felhatalmazza a minisztériumot, hogy ha „szükségnek bizonyul, a királyi biztost szab. kir. Szeged város törvényhatóságában, az összes közigazgatás teendőinek teljhatalmú vezetésével is megbízhassa”³⁴

A minisztertanács 1879. május 18-i és 29-i ülésén határozta meg részletesen a királyi biztos hatáskörét és viszonyát a biztosi tanácshoz, a szegedi törvényhatósághoz, a kormányhoz, illetőleg az egyes minisztériumokhoz. A biztosi tanács, mint a feladatok ellátását támogató szervezet elsősorban a károk felmérésénél, azok meghatározásánál valamint a segélyek kiosztásánál kaphatott szerepet. Az utasítás szerint a biztosi tanács

„általában csak véleményező és javasló ügykörrel bír, a kir. biztos minden esetben megilletvén azon jog, hogy egyes tagokat vagy bizottságokat, a törvény által megjelölt műveletek körében határozati és végrehajtási hatáskörrel is felruházhasson, fenntartva határozatait és az általuk végrehajtott teendőkre nézve önnön magához a fellebbezést.”

A hatásköröket illetően a törvényhatósággal sajátos feladat-megosztás jött létre. A biztossághoz tartozó ügyekben a város elvesztette önállóságát, viszont az egyéb, mindennapi területek a helyi vezetőségnél maradtak. Így szól az utasítás:

„A kir. biztoshoz utalt műveletek körébe nem eső közigazgatási teendők, a törvényhatóság hatáskörében maradván, ezek tekintetében a hatósági közegek eljárása továbbra is mindenben a fennálló törvények és szabályok értelmében eszközöltetik, de ezeknek vitele mellett, a hatósági közegek a királyi biztos feladatának körébe eső ügyeknél, kivétel nélkül a kir. biztos rendelkezése alatt állanak s annak meghagyásait feltétlenül teljesíteni tartoznak.

A kir. biztos, figyelemmel arra, hogy a fennálló viszonyok szerint, leginkább mely kezelési ágak azok, amelyeknél az azokra megválasztott közegek eredeti ügykörüktől elestek, a városi tanács meghallgatása mellett maga jelöli ki azon tisztviselőket, kizárólagos rendelkezésére fognak állani, s úgyszintén azokat is, akik a feladattal összefüggő vagy abból következő rendelkezéseit saját hatósági ügykörükben teljesítendik”

A biztos megkapta a Belügyminisztériumtól a törvényhatóság felügyeleti, valamint a tisztviselők feletti fegyelmi jogkört. A miniszterek a városi hatóságokhoz érkezett rendeletei csak a biztos láttamozásával voltak kiadhatók.³⁵ Az állami tisztviselők (pl. folyammérnöki, államépítészeti hivatalban) a biztost illető ügyekben annak rendelkezésére álltak, sőt ha ezek nem feleltek meg az adott feladatnak, a biztos őket azonnal felfüggeszthette, és a munkát

³⁴ Corpus Iuris...1879. 90-91. p.

³⁵ Ld. ezeket az iratokat: MOL K 593.

másra ruházhatta. Ilyen esetekben az illetékes minisztériumnak azonnal gondoskodnia kellett a felfüggesztett tisztviselők elhelyezéséről.³⁶

1879. június 2-án a miniszterelnök öccsét, Tisza Lajost nevezte ki Szegedre királyi biztosnak. Tisza 1832. szeptember 12-én Geszten született a család ősi kastélyában. A Debreceni Református Kollégiumban kezdte tanulmányait, ahol 1847-ben letette a középiskolai és bölcséleti vizsgát, majd 1848-tól Berlinben tanult. 1861-ben képviselőként kezdte politikai pályafutását, és a Határozati Párt híve volt. 1865-ben az országgyűlésen Deák elképzeléseit támogatta, és még ugyanebben az évben Bihar megye főispánja lett.

1870. június 23-án megalakult a Fővárosi Közmunkák Tanácsa, amelynek tevékenységét alelnökként irányította. Itt ismerkedett meg a kiváló várostervezővel, Lechner Lajossal. 1871. június 21-től 1873. december 29-ig közmunka- és közlekedésügyi miniszter volt az Andrássy, Lónyay és Szlávy kormányban. Ez követően külföldre ment. Először Olaszországba, ahol az építészetet tanulmányozta, majd Egyiptomban és Kelet-Indiában járt.³⁷ Szegedre történt kinevezésekor Európai műveltséggel, széles látókörrel és néhány éves minisztériumi (irányítási) gyakorlattal is rendelkezett az építészet – városépítés, út- és vízépítés terén. A miniszterelnök döntése mégis nagy felháborodást váltott ki országszerte, és felemelte szavát az emigrációban élő Kossuth Lajos is. Bakay Nándornak írta a következőket:

„Megjött az újság, hogy Tisza Kálmán saját testvérét, Lajost nevezte ki királyi biztosul Szegedre. Hm! Nem ismerem tehetségei mértékét, de nagyon jeles embernek kell lennie hogy Magyarország miniszterelnöke nem gondolt a nepotizmus oltárán égetni tömjént, ha Magyarország minden felhajászható kapacitásai közül éppen saját édes öccsét szemelte ki a nehéz feladat megoldására.

Lehet, hogy igaza van. Az igaz, hogy én az ő helyén nem neveztem volna ki éppen saját édes öcsémet, ha széles Magyarországon csak egyetlen emberről gyaníthattam volna, hogy ha nem többel, de legalább annyi tehetséggel bír, mint öcsém. Sőt alkalmasint abban törtem volna fejemet, hogy oly tehetséges embert keressek ki az országban, aki minden pártpolitikai köteléken kívül áll, - tehát egészen független; s a prekncipiált eszmék pressziójának még gyanújától is ment. De hát talán jobban van így, amiként van. – Tisza Lajos úr érezni fogja, hogy neki nagy sikert kell felmutatni, miszerint igazolva legyen, hogy érdem állította a gátra, nem nepotizmus. 'Das Werk wird seinen Meister loben.' Úgy legyen.”³⁸

³⁶ MOL K 575. 1879-I-1.

³⁷ Néhai gróf Tisza Lajos...1898. 5-6. p., Magyar Életrajzi Lexikon....1982. 870. p.

³⁸ Idézi: Szabó, 1929. III. köt. 55-56. p.

Ellenezte a kinevezést a fővárosi – főként az ellenzéki – sajtó és természetesen a *Szegedi Napló* is. Féltek a biztos hatalmától, intézkedéseitől, az autonómia esetleges felfüggesztésétől. A *Szegedi Napló* „A szegedi kis királyság” című cikkben basának nevezi a biztost, akinek hatalmát semmilyen módon nem korlátozza a biztosi tanács. Különösen sérelmezte a cikk írója, hogy az általunk is idézett utasítás szinte teljhatalmat ad Tisza Lajosnak.

„Az 1879. évi XX. törvénycikknél valami változatosabbat még képzelni sem lehet; tökéletes új variációja ez a megboldogult Horn Ede teóriájának, mely szerint 'ha egy ágyút akarunk, akkor vegyünk legelőször egy lukat s azt öntsük ki rézzel.' Tisza is egy olyan lukat kért az országgyűléstől s ezt ő most körülöntötte abszolutizmusi bizarsággal s megvan a szegedi királyi biztosi intézmény, vagyis a szegedi basaság

A szegedi basa pedig nagyon nagy úr lesz a miniszteri utasítás szerint, mely most egész terjedelmébn előtünk fekszik, - nagyobb úr lesz, mint akár a nagyváradi, akár a budai basák voltak valaha... Mi azt hittük, hogy a biztosi tanács szakavatott, jeles férfiakból fog megalakulni, kik nemes szándékkal, ügybuzgalommal s lelkes hazafisággal látnak feladatukhoz. Mi azt hittük, hogy a királyi biztos csak elnöke lesz a tizenkét tagú tanácsnak.

S mindezek helyett kaptunk a tanácsban egy befolyástalan, megkötött kezű testületet, s kaptuk a királyi biztosban a minden szegediek urát és parancsolóját...

A miniszteri utasítás szerint a biztosnak korlátlan hatalma van, mely mindenkire kiterjed. Az autonóm tisztviselők egyszerű eszközeivé törpülnek, minden ember úgy mozog, úgy tesz, ahogy a biztos rendel s a biztos esetleges hatalmaskodása ellen nincs orvoslás sehol, semmiben.”³⁹

Tisza Lajos ismerte ezeket a véleményeket, és tisztában volt vele, hogy mind rá, mind a biztosi tanácsra nehéz feladatok várnak. Szegedre utazása előtt találkozott a kormány által kinevezett biztosokkal és az alábbiakkal bízta őket:

„Nagy és nehéz feladat, melyre vállalkoztunk. Kellemetlen viszonyok közt, egyelőre háládatlan munka vár reánk. Önként veti fel magát a kérdés: miért vállalkoztunk tehát reá? Azért, mert egy magasabb eszme vezérel, mely felülemel minden apróbb kellemetlenségen, el nem maradandó múlhatatlan megtámadásokon.

Ez eszme: Magyarországnak a főváros után első városát, a kiválóan magyar Szegedet romjaiból feltámadni segíteni, polgárainak, kiket a vész a szélrózsa minden irányában szétszórt, lehetővé tenni, hogy visszatelepedve a nyújtott szellemi és anyagi segéllyel ősi

³⁹ Idézi: Szabó, 1929. III. köt. 57-58. p.

lakhelyeiket ismét felépítsék s így ismét megalakuljon azon város, melynek éppen azon vidékén, ahova őt a sors helyezte, oly fontos missziója van....

*Nem egyes politikai pártok missziója ez –, bebizonyította a kormány már a tanács összeállításával. Bármely politikai párton véli is valaki a haza javát legjobb meggyőződése szerint előmozdítani, abban pártkülönbség nélkül egyetértünk, hogy Magyarországnak Szegedre szüksége van.*⁴⁰

Az ellentétek az első időben a városi vezetőség, a közvélemény és a királyi biztos között igen erősek voltak. A biztosi intézménynek Szegeden egyébként is rosszak voltak az emlékei. 1869-ben, tíz évvel az árvíz előtt, Ráday Gedeon érkezett a városba ilyen kinevezéssel. Ő a betyárvilág kiirtására kapott megbízást. Kegyetlenségével országszerte felháborodást váltott ki. Tisza Lajost is úgy fogadták, mint Ráday utódját. A zömmel ellenzéki város nem szívesen látta a kormánypárti tisztviselőket, főként nem a miniszterelnök testvérét. Tisza Lajos személyiségében egyébként volt valami arisztokratikusan merev és elutasító vonás. Mikszáth Kálmán még évtizedek múlva is így emlékezett vissza szegedi megjelenésére „A szegedi gróf” című, 1892-ben írt munkájában:

„hideg merevség ömlött el, élénk fekete szemeiből szúrós kevélység sugárzott. Hangjában, melyben magyar zamat cseng, mégis van valami eltávolító. a hangulat, mely e szépen öltözött gavallér lényegéből sugárzik, nyomasztó, ünnepélyes, sőt fojtó.”⁴¹

A felszín mást mutatott. A június 11-én Szegedre érkező biztost ünnepélyes keretek között fogadták. Hivatalát a Zsótér házban, a város központjában rendezték be. A törvényhatóság előtte megjelenő, tisztelgő képviselői előtt programbeszédében az újjáépítés nagy és komoly feladatairól, Szeged fontosságáról beszélt:

„Magyarország koronás királya itt a vész helyén, a pusztulás közepette, ihletett arccal mondotta – hallották önök: 'Szeged ezután is lesz, még pedig szebb lesz, mint volt.'

Urunk, királyunk akarja, hogy a kimondott ige testté váljék. Ő akarja, hogy Szeged legyen. Akarja ezt az egész nemzet. Amit pedig a nemzet és koronás királya együtt akarnak, az meg is lesz. És meglesz aránylag rövid idő alatt. Ezt reménylem, ezt hiszem.

Mert meg vagyok győződve hogy azok, akikkel megpróbáltatásuk közepette, a király, akikkel a nemzet, akikkel egész Európa rokonszenvez, azok, akiknek – midőn a reájuk mért óriási csapást oly higgadt férfias méltósággal viselték – ,szenvédéseiket enyhíteni mindannyian siettek és sietünk: Szeged városának oly súlyosan meglátogatott polgársága most, midőn ütött a tett órája, egy újjá születendő várospolgárait megillető

⁴⁰ Idézi: Szabó, 1929. III. köt. 63-64. p.

⁴¹ Mikszáth, 1967. 81. köt. 70. p.

ifjú erővel, a jövőbe vetett csüggedetlen bizalommal, ernyedetlen munkássággal fog segédkezni nyújtani az alkotás nagy munkájában.....

Királyi biztos kiküldése nem újság, nem szokatlan alkotmányos gyakorlatunkban. Így midőn valamely törvényhatóságban a felkorbácsolt emberi szenvedélyek rendkívül magas hullámokat vetnek és a rendes viszonyok követelményeihez alkalmazott közigazgatási szervezet nem mutatkozik elégségesnek a hullámoknak rendes medrükbe való visszaterelésére, az alkotmány első őre, a koronás király, az alkotmányos rend helyreállítása céljából királyi biztost nevez. Ezúttal azonban nem ezen indok vezérelte urunk, királyunk atyai szívét. Ez okon itt ma Istennek hála – nincs intézkedésre szükség....

Éppen ezért reményelem is, hogy nem akad senki Szeged városa józan polgárai között, kinél ellenszenvvel találkozna a királyi biztos küldetése, ki őszinte bizalommal ne fogadná feléje nyújtott jobbomat.

És mind e mellett óriási nehézségek várnak reám. Nem ismeretlenek azok előttem. Előre is érzem töviseit a pályának, melyre vállalkoztam. Az adott viszonyok természetéből foly, hogy gyakran emberi akarattól független esélyek, emberi erőt felülmúló, kiszámíthatatlan véletlenek fognak akadályokat gördíteni utamba. Sok felelősséggel járó nehéz állásomban minden – még talán jogosultnak tetsző igényt is – kielégíteni képes bizonyára nem leszek...

És dacára mindennek, visszautasíthatatlan kötelességemnek ismertem elfogadni e kiküldetést, mert azon magasztos eszme vezérelt és lelkesít, hogy: Szeged, Magyarországnak a főváros után első városa ismét legyen. Legyen szebb, virágzóbb, mint valaha. El vagyok határozva minden időmet, minden gondolatomat teljes odaadással ez elvállalt nagy feladat megoldására szánni...

Arról szó nem lehet – és e tekintetben ne csináljunk magunknak hiú reményeket, - hogy a szenvedett veszteség most teljesen kárpótoltathassék. Az egyedüli cél, melyre minden erőnket összpontosítanunk kell, hogy: Itt e helyen város legyen.”⁴²

Azonban sem az ünneplő szegediek, sem a biztos viselkedése nem volt őszinte. Tisza Lajos a tanács tagjai közül Pálffy Ferenc polgármesterrel és Taschler József városkapitánnyal tartotta fenn a kapcsolatot, mivel Dáni Ferenc főispánt nyugdíjazták. Azonban még a vezető tisztviselőkben sem bízott. Megérkezése után néhány nappal bizalmas levélben értesítette a miniszterelnököt, hogy a lakosság bizalmatlan, a tisztviselők kétes segítséget nyújtanak munkájához. Mindenért az ellenzéki lap, a Szegedi Napló aknamunkáját hibáztatta. A

⁴² Idézi: Szabó, 1929. III. köt. 67-70. p.

tisztviselők a biztos tevékenységéről beszámoltak a Naplónak, amely az összes problémát nyilvánosságra hozta, és bírálta az intézkedéseket. Ezt írta:

„Mert a városi hivatalnokok nagy része ahhoz a politikai párhoz tartozik, melyet itt a 'Szegei Napló' c. politikai napilap képvisel, s amely lap rögtön fellármázza a közszellemet, mihelyt erre legkisebb alkalmat nyer.” Majd így folytatta: *„A szegei nép nagyon önző és – eddigi tapasztalataim után – legalábbis kétségesnek kell tartanom azt, hogy e nép (főleg irányadó elemeiben) arra az erkölcsi magaslatra tudna emelkedni, melyet számára jelen helyzete kijelöl. És hogy ez így van, ennek oka főleg a politikai viszonyokban gyökeredzik. A nép érzelme – bizonyos politikai tanok, nézetek és törekvések által fel van zaklatva – bizalma bármely kormány intézkedéssel szemben kétes jellegű, s a közcél, a közérdek iránti óhajlásait, intencióit avagy pillanatnyi lelkesedését, csakhamar háttérbe szorítja magán érdeke, vagy igénye és a „politika”.”⁴³*

A miniszterelnök maga is számolt azzal a lehetőséggel, hogy öccsét Szegeden ellenségesen fogadják. Ezért a nyílt utasításokhoz már júniusban bizalmas levelet mellékel, amelyben felvetette a városi tisztviselők és a polgármester felfüggesztésének lehetőségét is, amit a belügyminiszter útján lehetett volna elérni. A gondok elkerülése érdekében egyben fel is szólította a biztost, hogy munkájáról és a Szegeden történekről folyamatosan, hetenként tegyen jelentést.⁴⁴

A kibontakozást igen sok tényező akadályozta. A Tisza árvize lassan vonult le, az eöntött területek zömén hónapokig állt a víz. Mint később látni fogjuk, a kormány csak az újjáépítés egy részére biztosított állami támogatást, Tisza Lajos nem „pénzzel” jött a városba. A végleges tervek is csak fokozatosan készültek el. Amit megismert belőlük a közvélemény, az inkább riasztotta a kisvárosi körülmények, jórészt patriarchális viszonyok között élő szegeidieket. Sokak szemében illúzióknak tűnt, hogy valaha nagy város lesz az elpusztult helyén. A *Szegei Napló* írta július 3-án:

„Az illúziókat el kell oszlatni. Szeged népe képtelen egy nagy európai fogalmaknak megfelelő várost építeni, de még talán benépesíteni is. Ha pedig az állam és annak végrehajtó közegei szigorú szabályokkal és költséges tervekkel e népet szorítani fogják egy erejét meghaladó munkára, úgy az illúziók következménye csúfos fiaskó lesz. Őrizkedjünk az illúzióktól, és ne bocsátkozunk egy óriási vállalkozásba, melynek kivitelére magunkat előre is képtelennek érezzük.”⁴⁵

⁴³ MOL K 575. 1879-IV-59.

⁴⁴ MOL K 575. 1879-I-15.

⁴⁵ Idézi: Újlaki, é.n. 20. p.

A biztos intézkedéseivel kapcsolatban a közvélemény 1879 őszén lassan megváltozott. A javaslatok elfogadása, az építkezés megindulása, és főként a segélyek pozitív hatása nyomán a Szegedi Napló munkatársai – mindenek előtt Mikszáth – kezdték átértékelni Tisza Lajos tevékenységét. A lap október 18-i számában a következőket írta a biztosról:

„Minden hatalom Tiszánál összpontosult. S amint végig tekintett a Zsótér-ház első emeleti ablakaiból a messze nyúló, romokkal tarkított város fölött, lelkét XIV. Lajos kevélysége ringathatta.

S mint amikor a birnami erdő megindult, egyszerre minden ő körülötte kezdett forogni, kacsalábon, gólyalábon, ahogy a mesékben szokásos mondani. A város tigriseiből szelíd kezes bárányok lettek, kik a tenyérről nyalják le a sót, s Byron szavával élve: divat lett livrét hordani.

A legelső impresszió az volt, hogy vagy Tisza Lajos fog érdemtelennek bizonyulni e magas bizalmi állásra, vagy Szeged városa lesz érdemtelen Tiszára, mert Tisza Lajosnak kétszer könnyebb volt hibákat elkövetni, mint másnak, azért mert Kálmán testvére, s kétszer nehezebb volt Szeged elismerését kivívni, mint másnak, azért, mert Kálmán testvére.....

Tisza Lajost nem fogadtuk melegen. Mintha valami démonok ingerelték volna a közvéleményt, az mérges kezdett lenni rá. Aggodalmak keltek, panaszok támadtak. Miért? Honnan? Senki sem tudta, s mégis mindenki érezte.

Úgy kezdett hozzá tehát a nagy úthoz Tisza Lajos, mint a mitológia egyik hőse, kinek nyíl van az egyik lábában. S ő megfutotta azt az utat a nyilazott lábával; nem sántított sehol sem.

Én voltam az első, aki a közvélemény benyomásainak hangot adtam akkor, aki rámutattam a hibákra, melyek a rekonstrukció sikerét veszélyeztetik, s ugyanakkor megtagadtam Tiszában a tehetséget a nagy föladat megoldásához. S éppen azért nekem vált kötelességemmé elsősorban leemelni e férfiú előtt a kalapot, aki minket nagyon megcáfolt.”⁴⁶

A későbbi szakirodalom a biztos személyét és tevékenységét igen pozitívan értékelte. Az újjáépítés krónikása, Szabó László véleménye szerint a miniszterelnök jól választott Tisza Lajossal kapcsolatban. A miniszterek tartottak tőle, és így független volt a kormánytól, de rangja miatt a lakosságtól is. Nem volt arisztokrata származású, de ez egyébként sem

⁴⁶ Mikszáth, 1957. 57. köt. 117-121. p.

imponált volna a szegedieknek. Ugyanakkor nem Szegeden született, így nem fűzték a városi lakosság kisebb-nagyobb csoportjaihoz rokoni vagy baráti szálak.⁴⁷

A mai szakirodalom állásfoglalása az, hogy Tisza Lajos kinevezése kétségtelenül a kormány tekintélyének helyreállítását szolgálta, de az újjáépítés a maga nemében páratlan teljesítmény volt.⁴⁸ Tisza Lajos nemcsak korlátozta a városi autonómiát, hanem fellépése egyúttal háttérbe szorította a helyi, patriarchális érdekeket is. Bálint Sándor ma már klasszikusnak tekinthető munkájában ezt a következőképpen fogalmazta meg:

„Az árvíz nemcsak a várost döntötte romokba, ennél sokkal többről volt szó: az állami, törvénnyel szentesített beavatkozás egy századokon át bontakozó, fejlődő és építő magatartást: a városi autonómia polgári készségét is áldozatul kívánta. A történelmi, társadalmi és gazdasági körülmények a centralizációnak, az új főváros, Budapest vezér szerepének, az államhatalom modern apparátusának kedveztek. A szegedi városkép hagyományos alakító tényezői: a polgárság és az egyház mellé most lép oda a folyó szabályozással, vasútépítéssel, végül az újjáépítés szuverén irányításával a magyar nemzetállam, amely fiatalos lendületével a nyugati, polgárosultabb országokhoz méltó, modern várost akar itt felépíteni. A szándék, de megvalósítása is kétségtelenül nagyvonalú volt, bár az adott társadalmi és gazdasági valósággal nem számolt eléggé, és így az illuzionizmus kísértésének sem tudott ellenállni. Ennek a polgári korszaknak azonban világszerte éppen ez volt egyik legjellemzőbb vonása.”⁴⁹

Az 1879. évi XX. tc. értelmében Tisza Lajos mellé megszervezték a biztosi tanácsot. Kinevezett tagjai közé tartozott: Jankovich Miklós, Bakay Nándor, Horváth Gyula, Végh Aurél, Komjáthy Béla, Szemző Gyula országgyűlési képviselők (köztük Bakay, Komjáthy Függetlenségi párti, a többi kormánypárti), valamint Dobó Miklós kanonok, Rónay Béla földbirtokos, Tallián Béla, Torontál megyei főszolgabíró. A szegediek képviselői Pálffy Ferenc polgármester, dr. Rosenberg Izsó és Szluha Ágoston törvényhatósági bizottsági tagok voltak.

A biztosi tanács többször átalakult. 1880. február 25-én Bakay Nándor lemondott, helyébe Pillich Kálmán került. 1880. május 10-én Tallián Béla helyébe Rónay Jenő Torontál megyei szolgabíróvá neveztek ki. A tanács fő feladata – mint a jeleztük – a kárbecslés és a segélyek szétosztása volt. A teendők csökkenésével a létszám is alacsonyabb lett: 1880. szeptember 1-től a régi tagok közül csak Jankovich Miklós, Végh Aurél, Pálffy Ferenc, dr.

⁴⁷ Szabó, 1929. III. köt. 56. p.

⁴⁸ Szeged története, 1991. 3/1. köt. 163. p., Nagy-Papp, 1960. 107-132. p.

⁴⁹ Bálint S., 1956. 112. p.

Rosenberg Izsó, Dobó Miklós maradt a tanácsban.⁵⁰1881. július 1-én felmentették Végh Aurélt és Dobó Miklóst is. 1883. június 30-ig már csak három tagja maradt a biztosi tanácsnak.

A tanács kinevezett tagjai a helyi viszonyokat nem ismerték, és a városban idegeneknek tekintették őket. Magas napidíjuk, külön viselkedésük főként az első időszakban ellenszenvet váltott ki a lakosságból. Úgy tekintették őket, mint a királyi biztos udvarát. A *Szegedi Napló* munkatársait az sem nyugtatta meg, hogy a Függetlenségi párti Bakay Nándor és Komjáthy Béla is tagja volt a biztosi tanácsnak. Árulásnak tekintették a behódolást.

A tanács összetételét Mikszáth is bírálta. Úgy gondolta, hogy a tanács szakértőkből és köztisztviselőkből fog állni, de mindkét csoport fokozatosan kimaradt. Tisza Lajos olyan emberekkel vetette magát körül, akik csak helyeselni tudták minden ténykedését.

„Csakis örülni lehetett, hogy ez idegenek a képviselőház tagjai és szakértők lesznek, mert a képviselők már állásuknál fogva is, mely a nyilvánosságé, több garanciát nyújtanak cselekedeteikért, s mert másrészt a szakértők elvégre is elkerülhetetlennek látszanak azon mű természeténél fogva, mely a biztosi tanácsra vár....

Legelőbb is a szakértőkről mondtak le. Minek is az tulajdonképpen? A szakértők csak galibát csinálnak mindenütt! Azután a szakértők többnyire félszeg emberek, akik vagy egyoldalúak, és akkor alig használhatók e sokoldalú munkánál, vagy pedig sokoldalúak, és akkor nem értenek a szakmájukhoz....

*De minek is ott az a sok képviselő? A képviselőnek a képviselőházban a helye. Mit szólnának az egyes kerületek, ha képviselőjük hónapokig hagyja őket képviselet nélkül. Így lőn, hogy a miniszteri biztosi tanács egészen más képet öltött lassankint, s most a kinevezés előtt kevés híján úgy néz ki, mint valami operettbeli király udvara”.- írta a *Szegedi Napló*ban június 5-én.⁵¹*

Mikszáth is látta azonban, hogy a biztosi tanács és általában az idegenek megjelenése a városban a lakosság mentalitásában és a közéletben is változást fog eredményezni. Már az első időszakban szimpatikus volt számára a hivatalnok rétegnek a parasztvárosi modortól eltérő viselkedése, ami újat jelentett az alföldi hagyományokhoz képest. Hivatali funkciók nélkül el tudta volna fogadni szegedi lakosoknak a királyi biztos tanácsosait is. Ezt írta „A vereshajú” című tárcájában:

„Igaz, hogy ez a firtli-szellem, mely a biztosi tanácsot áthatja, nem talál talajra Szegeden, üldözött szellem ez a sajtóban is – de én sok szépet találok benne. Ha pusztán

⁵⁰ MOL K 575. 1880-I-285., 1880-IV-259.

⁵¹ Mikszáth, 1967. 56. köt. 131-134. p.

*arról volna szó, hogy az a négy-öt úr itt lakjon a városban, beleszövődve az itteni társadalomba, bizony nagy nyereség lenne. Az ő magaviseletük finomítaná az erkölcsöket, kiforrasztaná a jellemeket, és megteremtené az úgynevezett „gavallér modort”.*⁵²

A királyi biztos munkáját segítette a minisztériumból kinevezett hivatali személyzet is. A Belügyminisztérium Stesser Józsefet, Kállay Bélát, Bulyovszky Aladárt, Kende Pált, a Pénzügyminisztériumból Laczkovics Józsefet, Kövesdy Bélát, az Igazságügyminisztériumból Kelemen Mór osztálytanácsost, a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumból Lechner Lajost és Porzsolt Gyulát küldték ki.⁵³

A minisztériumi szakembereket a szegedi közvélemény kedvezőbben fogadta. Ők valóban nem azért tartózkodtak a városban, hogy a királyi biztos intézkedéseit helyeseljék, hanem tevékenyen részt vettek a munkában, és az újjáépítés megszervezése az ő érdemük volt. Tulajdonképpen nekik köszönhető, hogy a királyi biztos tevékenysége sikereket hozott. A szakemberek közül a legjelentősebb szerepet Lechner Lajos kapott, aki a végleges városrendezési tervet készítette. Lechner előzőleg részt vett a Budapest rendezésére meghirdetett pályázaton, és megnyerte az első díjat. A Fővárosi Közmunkák Tanácsának egyik vezető mérnöke volt, ahol – mint mondtuk – Tisza Lajos az alelnöki tisztet töltötte be. Lechner tervei alapján épült az Andrássy út, majd Szegedről hazatérve a Nagykörút építési munkáit irányította. Értett a vízvezeték és csatorna építéséhez, jó kapcsolatai voltak a Budapesten dolgozó mérnökökkel, és azok segítségét Szegeden is igénybe tudta venni.

A királyi biztos a feladatok ellátásához öt ügyosztályból álló hivatalt szervezett, a segédhivatali teendőket pedig az „iroda” végezte. Az I. hatáskörébe tartozott minden személyzeti és bizalmas természetű ügy. Ez az osztály hívta össze a biztosi tanácsot, ők bízták meg a városi tanács tagjait bizonyos feladatok elvégzésével, szükség esetén kirendelték a városi vagy állami tisztviselőket. Nyilvántartották és láttamozták a miniszterektől a városhoz intézett rendeleteket, figyelemmel kísérték a fővárosi és szegedi sajtót, felügyeltek a királyi biztosság ügykezelésének rendes menetére. Ők bontották fel a hivatalhoz érkező leveleket, gondoskodtak a szükséges irodaszerek beszerzéséről. Az I. osztály teendőit Stosser József miniszteri titkár látta el, az ügyiratokat pedig a királyi biztos láttamozta.

A II. osztály a törvényhatósági tisztviselők ellen fegyelmi eljárást indíthatott, őket hivatalukból felfüggeszthette, döntést hozhatott a főispántól vagy a közgyűléstől fellebbezett ügyekben, felügyeletet gyakorolta törvényhatósági önkormányzat felett. Ennek alapján a

⁵² Mikszáth, 1967. 57. köt. 27. p.

⁵³ MOL K 575. 1879-I-4.

közgyűléstől vagy egyes hatóságoktól közigazgatási vagy más ügyben, esetleg panaszok alkalmával bármikor felvilágosítást kérhetett. Az osztály teendőit Kállay Albert miniszteri fogalmazó intézte.

Bulyovszky Aladár segédfogalmazó látta el a III. osztály teendőit. Egészségügyi, közbiztonsági, rendőri ügyekben intézkedett. Elbírálta a fellebbezéseket, joga volt új szabályokat alkotni vagy módosítani a városi tanács korábbi rendelkezéseit.

A város újjáépítésében a legnagyobb szerepet a IV. osztály játszott. Egyik részlege a város rendezésével, beosztásával, feltöltésével kapcsolatban javaslatokat dolgozott ki, elfogadás után pedig foganatosította azokat. Feladata volt a városi telekkönyv vezetése és szerkesztése is. Másik részlege az útépítési munkálatokkal, csatornázással, vízvezeték építésével foglalkozott. Terveket, költségvetést készített, szerződést kötött a vállalkozókkal, felülvizsgálta az elkészült létesítményeket. A harmadik részleg dolgozta ki a város építési szabályait, javaslatokat tett az egyes középületek elhelyezésére, elbírálta a magánosok építési engedélyeit. Felügyelt az építés rendjére, gondoskodott az építőanyag szállításáról és szétosztásáról. Irányította a közkertek létesítésével, fák ültetésével kapcsolatos munkát. Az osztályt Lechner Lajos vezette, a teendőket Juraskó Jakab, Puchala Adolf segédmérnök, valamint Porzsolt Gyula fogalmazó látták el.

Az V. osztály az építkezésekhez szükséges összegeket utalványozta, ellenőrizte az adományok szétosztását, és a beruházások összegét. Az osztályt Laczkovics József pénzügyminiszteri számtanácsos vezette, aki mellett az ügyek intézésénél Kövesdy Béla pénzügyi és Gluzéky Imre műszaki számtiszt tevékenykedett.⁵⁴

A város újjáépítésének feltételeit a törvényhozás biztosította. Már a királyi biztos kinevezése előtt jóváhagyták a kisajátításokról szóló 1879. évi XIX. törvényt. Ez lehetőséget adott arra, hogy árvízvédelmi töltések építése vagy a városrendezés érdekében az utcákhoz, terekhez, középületekhez telkeket sajátítsanak ki. Az 1880. évi XVII. tc. azt is meghatározta, milyen középítkezéseket fognak a városban végrehajtani. Ígéretet tettek a tiszai rakpart, az állandó híd, a kör- és sugárutak, csatornák, laktanyák építésére, közkertek létesítésére. A városba ömlött víz kiszivattyúzásának, az árvízvédelmi körtöltés, valamint a rakpart és hídépítés költségeit az állam fizette, a többi építkezésre kölcsönt adtak. Ennek összegét az 1880. évi XX. tc. 15 millió Ft-ban határozta meg. Ebből 5 milliót szántak középületekre, 10 milliót magánépületekre. A város régi adóssága egy millió Ft volt, amellyel a középületekre adott összeget megterhelték. A kölcsönt 10 évre, 6 %-os kamatra adták. Az állam elengedte az 1879-ben a közigazgatásnak adott kölcsönt, amit – mint említettük – az árvíz és a védekezés

⁵⁴ Szinai, 1973. 503-505. p.

miatt anyagi problémákkal küszködő város volt kénytelen felvenni a működőképesség érdekében, a tisztviselők kifizetése céljából.⁵⁵ A kölcsönök kamatait 1883. január 1-től kellett törleszteni.

A magánépítkezésekre szánt 10 millió Ft kölcsönből 1880 és 1883 között összesen 3208 építetű 8 567 220 Ft-t kapott. Ebből 500 000 Ft kamatmentes kölcsön volt, amit a rászorulóknak 500, majd később 1000 Ft-os összegekben vehettek fel. A rendelkezésre álló összegből 514 033 Ft-t tartalékalapba helyeztek, 918 747 Ft pedig 1883. év végén, a királyi biztos távozásakor fennmaradt a további munkálatokra.⁵⁶

A királyi biztos első heti jelentését június 16-án küldte el a miniszterelnöknek. Ebben beszámolt a városban az árvíz óta történt intézkedésekről: a helyben maradt lakosság elhelyezéséről, a közegészségügyi, ellátási problémákról, a szivattyúzás mielőbbi végrehajtásáról, amit a város mérnöki felmérésének⁵⁷ kell követni. Jelentette, hogy a szegedi vezetőséggel egyeztettek a kárbecslés alapelveit is.⁵⁸

Bár az árvíz elvonulásával a Tiszán megindult az apadás, az elöntött területen a szivattyúzást csak akkor lehetett megkezdeni, ha elzárják a töltésszakadásokat, amelyeken a víz a városba zúdult. A petresi szakadás elzárása ekkor reménytelen vállalkozás lett volna, másrészt – mint később még látni fogjuk – a város nem is akart tovább együttműködni a Percsora-szegedi Társulattal. Ezért a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium az Alföldi Vasút tönkrement töltését kívánta ideiglenesen, „szádfal”-al helyreállítani. Tisza Kálmán a képviselőházban bejelentette, hogy ez legalább 600 000 Ft közpénzbe fog kerülni, de a költségek egy részét majd a városra hárítja.

A munkára jelentkező építési cégek közül április 1-én a Deutsch és társa vállalkozás nyerte meg a kiírt pályázatot, és április 14-én meg is kötötték velük a szerződést. Az volt a feladat, hogy a töltésen a réseket vas rudakkal, fa cölöpökkel és rőzsekötegekkel hálózzák be, és közéjük száraz, tömör földet helyezzenek. Ezt Óthalomról hajón, illetve a szőregi és oroslámosi magaslatokról vonattal lehetett a helyszínre szállítani. A vállalkozó két hét alatt kötelezte magát a szádfal ilyen módon történő megépítésére. A munkához Jankovich Miklóst nevezték ki kormánybiztosnak, a műszaki teendőket pedig Boros Frigyes látta el, Szeghő Attila segítségével. Mindhárman április 7-én kapták megbízásukat.⁵⁹

Gondot kellett fordítani arra is, hogy a munkával a vasúti közlekedést ne akadályozzák.

A felülvizsgálati jegyzőkönyv szerint ennek elkerülésére az alábbi megoldás született:

⁵⁵ Corpus Iuris...1880. 255. p.

⁵⁶ Kulinyi, 1901. 148. p.

⁵⁷ nivellálásának, lejt mérésének

⁵⁸ MOL K 575. 1879-IV-59.

⁵⁹ MOL K 576. 1879-IV.a.-2.

„A munka megkezdésével kitűnt, hogy az eredeti terv szerint az Alföldi Vasút töltése az építendő körgát által egészen elfoglaltatnék, és ezáltal a vasút forgalma hosszú időre lehetetlenné tétetnék. E bajon segítettő a m. kir. közm(unka) és közl(ekedésügyi) Miniszter Ő Nagyméltósága szóbeli meghagyása következtében a baktói töltés és az Alföldi Vasút keresztezésétől egészen az indóházig, az építendő szádfal iránya bizottságilag újabban akképen tűzetett ki, hogy a szádfal az Alföldi Vasút tengelyétől vagyis a vágány közepétől észak felé 6 m távolságra legyen, amely esetben a körtöltés 3 m koronaszélesség és a város felől 1:1,5 oldarézsvével olyképen felépítendő, hogy annak lába a vasút külső sínéig érend, és így a vasúti forgalom, különösen pedig a vasúti építkezés azonnal lehetővé váland, amint a körtöltés elkészült.”

A munkával viszonylag lassan haladtak, amikor április 30-án óriási vihar tört ki, és az elvégzettek jelentős részét tönkretette. Legalább 300 000 Ft kár keletkezett az oda készített anyagokban, gépekben, berendezésekben, és ezt a vállalkozónak kellett viselni. Június 5-re készültek el az elzárással, ami lehetővé tette a szivattyúzás megkezdését a városban. A vasút társaság fokozatosan helyreállította a közlekedést, az árvízszintnek megfelelően megemelte a pályát, átjárókat, őrházakat építettek stb.⁶⁰ A töltésszakadás sikeres elzárása után az építkezéssel tovább haladtak: megerősítették, felmagasították a régi Szillér-baktói gát egy részét, és eljutottak a Tisza parti védtöltésekig. A kisebb, kiegészítő munkákat – például a habvédők leszedését – a Szegedi Folyammérnöki Hivatal végezte el.⁶¹

A munka felülvizsgálata június 22-én kezdődött, és július 10-én ért véget, amikor a távozó Jankovich Miklós kormánybiztos átadta az építményt a királyi biztosságnak. A jegyzőkönyvet az átadó részéről Jankovich és Szeghő Attila, az átvevőtől Tisza Lajos és Lechner Lajos írták alá.⁶² A költségek jóval nagyobbak voltak annál, amit előzetesen terveztek. Csaknem a Tisza Kálmán által említett összeg kétszeresét, 1 195 901 Ft 60 krajcárt költöttek, felhasználtak 5 352 492 m fa cölöpöt, pallót és hevedert, 41 640 kg vasat, cölöpök, rudak, kapsok formájában.⁶³

Jókai Mór június 13-án Szegedre látogatott, és a Tisza Lajos munkájával ekkor még elégedetlen Mikszáthtal kimentek a Rókus pályaudvarra, ahol az április 30-i vihar károkat okozott. Jókai Pestre hazatérve a *Hon* című lapban a következőképpen számol be a szádfal építéséről és a látottakról:

⁶⁰ MOL K 576. 1879-IV.a.-893.

⁶¹ MOL K 576. 1879-IV.a.-308.

⁶² MOL K 576. 1879-IV.a.-2. (ad 1094/1879)

⁶³ Kulinyi, 1901. 60. p.

„Egy ötezer méter hosszúságú cölöpfal, minek az értékét akkor lehet csak felfogni, ha az ember a töltésen magán végtől-végig halad, s azután két oldalt ott látja a ketté választott vízárt. A gáton belüli víz egy csendes, sima, kék tükör, amiben minden fűszál viszképe meglátszik, s amiből a nap égetően ver vissza; a gáton kívül pedig az ott egész az Öthalomig és Dorozsmáig egy háborgó barna tenger, mely ugyanakkor oly hullámokat hány a nem is nagy szélben, hogy azokhoz képest a Balaton hullámozása dajkaringatás. Előttünk két földszállító hajó küzd az árral; utoljára is kénytelenek horgonyt vetni, s egy közülök mégis elsüllyed; ugyanezen a vízen egy csónakkal játszanak a habok szemeink láttára, melynek evezői között van a budapesti tornavilág egyik viadora s a szegedi csónakászok legkitűnőbbje, s azokat is úgy kiveri a hullám, hogy kénytelenek egy fához kikötni. A vízcsapás, mely a szádfalon megtörik, keresztülcsap a fejeink fölött s a túloldalon az őrházakat fecskendi össze.” – írta.

Az építményt a vihar után megerősítették, ezért bírta a víz nyomását és a hullámverést:

„a három méternyi koronájú töltés ellenkező oldalán erős horgonycölöpöket vertek le, s azután a külső cölöpöket ezekhez erősítették meg puszkacső vastagságú vasrudakkal. Most azután áll a fal, mint a Sion hegye. A hullámnak kétezer vasrudat kellene összetörni, hogy azt megingathassa. A két fal köze pedig ki van töltve földdel, amit az Öthalomból hordtak át. Csupa agyag, amit a víz közé raktak le, ha az keresztülszárad, keményebb lesz a sziklánál. Egy milliónál többre került az a fal. De remekmű az...”⁶⁴

A város területén a szivattyúzást június 8-án kezdték meg. Amikor néhány nap múlva Tisza Lajos Szegedre érkezett, még 36 200 holdat borított a víz, de ezt sikerült 48 nap alatt kiszárítani. Természetesen fontos feltétel volt, hogy a Tisza vízszintje is süllyedjen, bár a június 16.-a és 23.-a közti napok kivételével mindig kisebb volt a vízállás a városban, mint a folyó medrében vagy a szádfalon kívüli, elöntött területeken. Ekkor leállhattak a szivattyúk, és az ún. hármaskőlyuknál⁶⁵ két nyíláson keresztül, gravitációs úton vezették a Tiszába a vizet.⁶⁶ A szivattyúzás költségét – mint jeleztük – a Közmunka és Közlekedésügyi Minisztérium biztosította, ahonnan az utolsó összeget 1879. október 30-án utalták ki. A teljes költség 69 070 Ft volt.⁶⁷

A királyi biztos második második heti jelentésében főként a helyben maradt lakosság elhelyezésével foglalkozott. Mint a bevezetőben említettük, kb. 35 000 ember maradt a városban az árvíz után, köztük 8-9000 fő élt barakkokban. 1879 nyarán a belső városrészek

⁶⁴ Idézi: Szabó, 1929. III. köt. 78-79. p. Mikszáth megjegyezte, hogy Jókai kormánypárti, Tisza Lajos barátja, ezért nem lehet tőle rossz néven venni, hogy meg volt elégedve a szádfallal.

⁶⁵ „csekaj”-nak is nevezték

⁶⁶ MOL K 575. 1879-IV-59.

⁶⁷ MOL K 575. 1880-IV.b.-1051.

összesen 26 barakk volt, hosszúságuk 626,4 m-t, szélességük 85,2 m-t tett ki, és ezekben 3500 személyt szállásoltak el.⁶⁸ Ezen kívül épületek barakkok Újszegeden, a tiszai töltéseken, a görög katolikus templom és a gimnázium udvarán is. A zsúfoltság elkerülésére a királyi biztos 33 új barakkot emeltetett, amelyekben 4500-5000 ember talált ideiglenes otthonra. Építettek barakkokat magánszemélyek is, akik azokat bérbe adták. Az új építkezések mellett a legkorábban, roham munkában felhúzott építményeket, amelyek lakhatatlanná váltak, le kellett bontani.⁶⁹

Az ideiglenes lakóhelyek számának növelése azért volt sürgős, mert az elmenekültek közül egyre többen tértek vissza városba, és félték, hogy a zsúfoltság miatt járvány fog kitörni. 1879. november 5-én a királyi biztos átvette a katonaságtól a szegedi Vár általuk nem használt részét, és itt kb. 7-800 főt helyeztek el. A nagy létszámú új lakó köteles volt alkalmazkodni a katonai objektum házi rendjéhez, tilos volt az éjszakai kimaradás, ki- és beköltözni csak a várnagy engedélyével lehetett. Itt azonban – bár közösségben - lehetőség volt a viszonylag normális mindennapi életre, sőt egyes mesterségek üzésére is.⁷⁰

Bármilyen nagyok voltak az említett erőfeszítések, a Szegedre visszatért lakosság nem szívesen költözött barakkokba, még kevésbé szeretett volna közösségben élni. Felkeresték régi, összedőlt otthonukat, és a romokból próbálták azt helyreállítani, vagy újat emelni a család számára. Mivel a város rendezési terve még nem volt készen, az új utcák vonalát nem jelölték ki, a telkek nem voltak kimérve, a királyi biztosság nem örült az ilyen kezdeményezéseknek, sőt 1879 nyarán még meg is tiltották az ilyen építkezéseket. A *Szegedi Napló* július 1-i számában a következőképpen reagált a rendelkezésre:

„Nagy plakátok nagy betűkkel hirdetik pár nap óta az utcasarkokon a szigorú tilalmat, hogy építkezni nem szabad. Saját telkeden, saját véres veritékes munkáddal szerzett házhelyeden nem építhetsz magadnak hajlékot addig, míg azt a legfelsőbb hatalmak kegyelmesen meg nem engedik! S mikor engedik meg? Az a terv, mely a jövő Szeged felépülésének sarokköveit alkotni leend hivatva, még csak virágjában, s ott is csak a csirázás legelső stádiumában van még. Ahhoz, hogy a terv megérlelődjék, idő, sok idő kell. Szaktudósok magyarázzák, hogy ez hónapokat igénylő munka...

Nagy lész és virágzó, Szeged! Minő Európa nyugati nagy városai! De addig, míg ezt a magasztalt eléred, olvasd szent áhitattal az utcasarkok nagy plakátjait, melyek betiltják az építkezést és légy idegen saját otthonodban!”⁷¹

⁶⁸ MOL K 576. 1879-IV-97.

⁶⁹ MOL K 575. 1879-IV-59.

⁷⁰ MOL K 576. 1879-III-1937.

⁷¹ Idézi: Szabó, 1929. III. köt. 97. p.

Végül a városi tanács – Tisza Lajos jóváhagyásával – ideiglenes építési engedélyt adott minden kérelmezőnek, aki írásban kötelezte magát, hajlandó lebontani építményét, ha a közérdek úgy kívánja.⁷² Összesen 3848 ideiglenes engedély talált gazdára, amelyek alapján főként fából épültek ideiglenes otthonok. A fát Máramarosból szállították, és kedvezményesen juthattak hozzá az építetők. A saját otthonok építésével csökkent a barakkokban élők száma, ősztil már csak a legszegényebbeket helyezte itt el a városi tanács.⁷³

Az árvíz utáni építkezések – a szádfal, majd a végleges körtöltés – a városban lakóknak munkaalkalmat adtak, ami hozzájárult az élet normalizálódásához. 1879. december 6-án megindult a komp közlekedés,⁷⁴ már ebben az évben tárgyalások folytak a Belügyminisztériumban Újszegednek a városhoz csatolásáról, amit végül az 1880. évi XVI. tc. szentesített.⁷⁵ Az árvíz miatt a Szegedi Királyi Törvényszék és az Ügyészség elköltözött a városból, hogy a folyamatos bírósági munka a válságos időben is biztosítva legyen. Tisza Lajos azonban az Igazságügyminisztérium rosszallása ellenére még 1897. október közepén visszahelyeztette a városba, és ugyanekkor költözött vissza a Pénzügyigazgatóság is. Az irodákat, tárgyalótermeket egyelőre a Várban alakították ki.⁷⁶ Az árvízvédelemre és a megnövekedett feladatokra való hivatkozással emelték az itt működő Szegedi Folyammérnöki Hivatal létszámát is.⁷⁷ Mindez az értelmiségi, illetve tisztviselő réteg növekedését eredményezte az újjáéledő városban.

A királyi biztosság első intézkedései során foglalkozott a lakosság egészségügyi helyzetével. Szegeden és Újszegeden is létesítettek barakk kórházat, az esetlegesen előforduló fertőző és más súlyos betegségek kezelésére. A szegedit az Államvasut gépgyára ajándékozta a városnak, szerencsére azonban viszonylag kevesen vették igénybe az itteni egészségügyi szolgáltatásokat.⁷⁸

Az Országos Közegészségügyi Tanács 1879. május 12-én foglalkozott az elpusztult város ügyével. Sorra vette a legfontosabb teendőket, de véleményt mondott a városrendezés egészségügyi vonatkozásairól is:

„Ezen óriási munkában nem szabad a megszokott hibás úton eljárni, a bedőlt nyirkos házak helyett új egészségtelen lakokat állítani; mély fekvésű városrészek iszapja fölé a népet újra letelepíteni, az elmosott vagy eltemetett szenny fölé újat felhalmozni, szóval az

⁷² MOL K 575. 1879-IV-59.

⁷³ Kulinyi, 1901. 64-67. p.

⁷⁴ MOL K 576. 1879-III-2115.

⁷⁵ Corpus Iuris... 1880. 252. p., MOL K 576. 1879-IV-2006.

⁷⁶ MOL K 576. 1879-I-158.

⁷⁷ MOL K 576. 1879-I-575.

⁷⁸ MOL K 576. 1879-IV-59.

értelmetlen kor és gondtalan nemzedék által a város építkezésénél létrehozott viszonyokat megörökíteni, hanem oda kell törekedni, hogy a hazánk városaiban pusztító nagy halandóságnak az újjáalkotandó városban eleje vétessék és Szeged városa közegészség, kényelem, forgalom és szépség tekintetében akként támadjon fel romjaiból, hogy az 1879.iki árvíz üdvös következményében az alkotandó város, sőt az egész ország közegészségi építkezésének civilisatiójával hasznára váljék.”

A királyi biztoshoz 1879. júniusában elküldött tervezetben a tanács felvetette, hogy a városrendezéshez hívjanak akár belföldről, akár külföldről megfelelő szakembereket: orvosokat, mérnököket, építészeket, akik be tudják tartani és tartatni az 1876. évi egészségügyi törvény építkezésekre vonatkozó előírásait. A részletes javaslatot nyolc pontban foglalták össze:

- A körtöltés ne épüljön a város közelébe, mert akadályozni fogja a fejlődést.
- A házak helyét ne szeméttel, hanem tiszta homokkal vagy kavicssal töltsék fel.
- Az utcahálózat tervezésénél legyenek figyelemmel a célszerűsége, tágasságra. Most még élni lehet a kisajátítás lehetőségével. Gondoskodjanak fák ültetéséről, belső kertek kialakításáról.
- Lehetőleg minden családnak külön háza legyen.
- Létesítsenek közös sütődéket, vágóhidakat a város szélén.
- Megfelelően válasszák meg az építőanyagot a házak esetében és az utcák kövezésénél.
- Mielőbb gondoskodjanak az egészséges ivóvízről.
- A gyárakat - a munkások lakásaival – olyan területre helyezték, ahol a legkisebb gondot okozzák.⁷⁹

Mint jeleztük, a biztosi tanács tagjainak fontos feladata volt a városban keletkezett károk felmérése. Számukra a királyi biztos már június 15-én utasítást adott, és felvette a kapcsolatot a város vezetőivel a szükséges segítőbiztosítása érdekében.⁸⁰ A polgármester elnökletével tartott tanácskozáson meghatározták az egységárakat, amelyek szerint az elpusztult házak és ingóságok értékét meg lehetett állapítani:

1000 db téglá	18 Ft
1000 db cserép	10 Ft
1 köbláb ⁸¹ deszka	48 krajcár
1 mázsa búza	8 Ft
1 mázsa rozs	5 Ft

⁷⁹ MOL K 575. 1879-V-10.

⁸⁰ MOL K 575. 1879-I-67., K 576. 1879-I-17.

⁸¹ Kb. 1/3 köbméter

1 mázsa kukorica 4 Ft.

A kárbecslési munkával négy hónap alatt készültek el, és 1879. október közepén már az eredmények korrigálására is sor került.⁸²

A királyi biztosság tagjait, mint becselő biztosokat is sokan bírálták a munka lassúsága, a felvett magas napidíjak miatt. Jókai őket is védelmébe vette a „Vendégfogadó a Hét Választófejedelemhez” című tárcájában. Az említett fogadó a biztosi tanács tagjainak étkezési és találkozási helye volt. Az itt megforduló biztosokról a következőt olvashatjuk:

„Ide gyűlnek össze délben egy kis elkülönített szobába ebédelni azok a derék emberek, akikre rábízta az ország, hogy ennek a sártömegnek ismét város-alakot adjanak; itt találkoznak össze, miután kora reggeltől déli két óráig ez iszaptömeg tetején jártak, összetört háztetőket, gyurmává alakult falakat, bútorpozdorját megbecsültek: mit érhetett az, mikor még valami volt? Bizony nem kevés elszántság kellett hozzá, hogy ezt a megbízást elfogadják. Minő sártenger, ami előttünk áll! S a jó közönség még szaporítani segít ezt a sarat azzal, amit a fejükhöz hajigál. Minden nap szemükre hányták, hogy tíz forint napi díjat húznak. Ezért a munkáért! Újságíró, egy cikkeért, énekes a daláért, igazgatótanácsos a jelenléteért, képviselő a távollétéért hogy fizetést kapjon, ez igen jó és természetes; hanem akinek egy város újjáteremtése munkáját kell végrehajtani, az tegye azt a maga kenyerén s érje be a – mindennapi kritikával.”⁸³

A kárbecslés összesítés szerinti végeredményeit az alábbi táblázat mutatja:

II. számú táblázat

A károk összege az árvíz után

városrész neve	házak száma	károsultak száma	ingatlan Ft	ingóság Ft	összesen Ft
Palánk	1 494	4 613	3 064 946	2 014 399	5 079 345
Alsóváros	1 545	3 120	1 131 838	437 273	1 569 111
Felsőváros	1 534	3 763	1 567 079	623 628	2 190 707
Rókus	1 013	2 740	1 371 033	926 089	2 297 122
Egész belterület	5 586	14 236	7 134 896	4 001 389	11 136 285
Alsó tanya	---	---	1 247	---	1 247
Felső tanya	---	---	613 062	60 421	673 483

A végeredmények megállapítása után a károsultakat osztályokba sorolták a következő alapelvek szerint:

Ingtatlan alapján kiosztandó segély:

- I. 2000 Ft alatti ingatlannál 31 %

⁸² MOL K 575. 1879-IV-59.

⁸³ Idézi: Szabó, 1929. III. köt. 174-175. p.

- II. 2000-5000 Ft értékű ingatlannál 26 %
- III. 5000-10 000 Ft értékű ingatlannál 19 %

Ingóság szerinti segély:

- I. munkaképtelenek
 - a/ házuk volt 31 %
 - b/ házuk nem volt 26 %
- II. kereseti adó 30 Ft alatt, évi jövedelem 800 Ft alatt
 - a/ házuk volt 25 %
 - b/ házuk nem volt 19 %
- III. kereseti adó 30 Ft felett, évi jövedelem 800 Ft felett
 - a/ házuk volt 15 %
 - b/ házuk nem volt 10 %.

III. számú táblázat

A károsultak osztályai

fél	osztály	ingatlan összege	segélyezési %
4 031	I.	4 554 446	31
487	II.	1 141 088	26
162	III.	550 065	19
fél	osztály	ingóság összege	segélyezési %
163	I.a.	21 310	31
309	I.b.	90 045	26
6388	II.a.	1 138 120	25
3924	II.b.	1 145 639	19
235	III.a.	378 023	15
120	III.b.	329 034	10

⁸⁴ A megépült szádfal és a hozzá kapcsolódó töltésszakaszok biztosították azt, hogy a városba egyelőre nem tört be a víz, de egy újabb árvíz ellen már nem nyújtottak megfelelő védelmet. A többi töltés szakaszok különböző állapotban voltak. A Tisza parti védtöltés 1867/69-ben épült, az 1879. évi árvíz idején erről az oldalról megfelelően védte a várost, azonban észak felől csak a vasút töltése, távolabb a megrongálódott sövényházi gát, illetve néhány nyúlgáttal megerősített kereszt töltés maradt meg, sőt néhány szakasz teljesen védtelen volt. A Szillér-baktói töltés egyes részein a 6 m széles koronájából helyenként 4 m-t hordott el az árvíz.

A Közmunka és Közlekedésügyi Minisztérium döntése alapján a királyi biztos 1879. július 21-én megbízást adott a Szegedi Folyammérnöki Hivatalnak a körtöltés tervezésére, amelynek vezetője, Szeghő Attila a javaslatot három variációban készítette el. A tervezett

⁸⁴ MOL K 575. 1879-IV-59., Kulinyi, 1901. 87-89.p., Szabó, 1929. III. köt. 130. p.

körtöltés mindhárom esetben Tisza parttól Tisza partig haladt, és övszerűen körbe ölelte a várost. Magában foglalta a Szillér-baktói töltést, külső oldalán követte az Alföldi Vasút vonalát. A III. változat valósult meg, amelynek megépítésére a Gregersen cég vállalkozott.⁸⁵ A tervezetek bevezetőjében a főmérnök meghatározta körtöltés méreteit, sőt azt is javasolta, hogy a végleges városrendezésig a folyó menti védtöltést is építsék ki erre a magasságra:

„Mindenek előtt megjegyezvén, hogy a töltések általában a nagyvíz felett 1,5 méterrel, 6 m koronával és a víz felől 1,4, száraz felől pedig 1,2 rézsűvel tervezetnek. Ezen, a szokottnál nagyobb méreteket indokolni alig szükséges, tekintve hogy egy nagy város áll ezen töltések védelme alatt, és hogyha a víz egyszer ezen töltésekre hatol, a nagy terjedelmű álló vízben képződni szokott hullámok ellen való védekezés a Tiszával párhuzamos töltések védelménél sokkal terhesebb...

A város mentén elvonuló Tisza parti... védtöltés addig is, míg a város általános rendezésével a Tisza part is végleges rendezést nyerend, az árvíz elleni biztonság szempontjából a nagyvíz felett 1,5 méterrel felemeltetni tervezetik, megjegyezvén, hogy miután ezen töltés egyrésztől közvetlenül a Tisza partján fekszik, másfelől pedig a házakat érinti, szabványos rézsűkkel el nem látható, a mi azonban ezen töltésre annyiban nem valami nagy hiány, mert a szűkre összeszorított és két város közt fekvő Tisza mederben a külső sík téren támadni szokott hullámokhoz hasonló hullámok nem keletkezhetnek.”

Az elkészült körtöltés átadásakor – 1880. április 20-án - 11 388 m hosszú volt, korona magassága a Tisza „0” pontja felett 9,64 m, ami valóban meghaladta másfél méterrel az 1879. évi árvíz szintjét. Megépítéséhez 503 252,40 m³ földet használtak fel, a költségek pedig 290666 Ft 20 krajcárt tettek ki, amit a minisztérium fedezett.⁸⁶ A nagy szelvényű töltés építése egy sor mezőgazdasági terület kisajátítását tette szükségessé, amelyet egy külön bizottság intézett.⁸⁷

A körtöltéssel egyidejűleg megerősítették a megrongálódott sövényházi töltést is, amelynek munkálataival 1880. május 10-re készültek el. Az új töltés hossza 8 891 m, magassága a Tisza „0” pontja felett 8,53 m volt, az építkezésnél a felügyeletet Novák József szegedi főügyész látta el. A töltésszakasz védelméről a Percsora-szegedi Társulat helyett létrehozott szervezet gondoskodott, amelynek megalakulására még visszatérünk.⁸⁸

⁸⁵ MOL K 576. 1880-IV.a.-2., 1880-IV-5310.

⁸⁶ MOL K 576. 1879-IV-996.

⁸⁷ MOL K 575. 1879-IV-134., K 576. 1879-IV.a.-1094.

⁸⁸ MOL K 575. 1880-IV-17., K 576. 1880-IV-32.

Az 1880. évi árvízvédelmi munkák során újjáépítették a rakpartot és kőburkolattal ellátott partfalat létesítettek. Ezek költsége 1 190 752 Ft 41 krajcár volt, aminek zömét a rakpartokra fordították.⁸⁹ A part megerősítése azonban a rossz alapozás miatt nem volt sikeres, mert azt a víz alámosta. 1883-ban újabb munkálatokra került sor, amit Wein Aurél, a megyei államépítészeti hivatal vezetője irányított. A partfal végleges kiépítése azonban még sok gondot okozott a később itt tevékenykedő műszakiaknak.⁹⁰

A városrendezés kérdése – mint a korábbiakban is láttuk – élénken foglalkoztatta a szakembereket és laikusokat egyaránt. Így volt ez a királyi biztos megérkezése után is. Mérnökök és építészek sorra jelentkeztek a királyi biztosságnál különféle elképzelésekkel. Imre János nagyváradai, Heim Antal nagykanizsai, Horváth András szegedi építész, Jassinger János szeghalmi mérnök nyújtott be tervezetet 1879-1880-ban,⁹¹ de ismeretes Bainville József szegedi főmérnök újabb javaslata is.⁹²

1879. szeptemberére készült el Lechner Lajos átfogó javaslata, amelynek alapján az újjáépítést megvalósították. A tervező először az árvízvédelemmel foglalkozott, fontosnak tartva ilyen szempontból az épülő körtöltést és a város feltöltését. Utóbbi esetben nem értett egyet azokkal, akik az egész terület árvízszint fölé (8,22 m-re) emelését szorgalmazták. Ez ugyanis legalább 3 méter föld, sóder vagy homok elterítését tette volna szükségessé, betemetve a kerteket, a régi, árvizet kiállt épületeket is. Első ütemben ő is a körutak, sugárutak vonalának és a belváros területének, valamint a Tisza partnak feltöltését javasolta.

Két körutat tervezett: a Nagykörutat 38, a Kiskörutat 30 m szélességben. A belváros középpontját a lerombolt Vár helyén képzelte, ahonnan négy nagyobb és három kevésbé forgalmas sugárút vezetett a két pályaudvarhoz és a külső városrészekbe. A Vár helyén szabályos utcahálózatot javasolt kialakítani, és hasonlóan tervezte a külvárosokat is, ahol a rendezés érdekében ki kellett sajátítani a girbe-gurba utcákon lévő telkeket.

Az építési rendszabályokat úgy határozta meg, hogy a Nagykörúton kívül, a külvárosokban lehet vályogból építkezni, de a házaknak legyen kő vagy téгла alapja az árvíz szintjéig, 8,22 m-ig. A körutak között csak téгла vagy kő épületek emelhetők, zsindeley vagy cserép tetővel. A belvárosban a tűzveszély miatt mellőzni kell a zsindeleyt is.

A kereskedelem fellendítése érdekében bővíteni kívánta a kikötőt, és sürgette a közúti híd felépítését is. Ennek olyan szélesnek kell lenni, mint a vasúti hídnak, hogy a víz szabad

⁸⁹ MOL K 576. 1880-IV-2520.

⁹⁰ Kardos, 1979. 252-260. p.

⁹¹ MOL K 576. 1879-IV.a.-472., 1880-IV-51, 97.

⁹² MOL K 576. 1879-IV.a.-1536.

lefolyását ne akadályozza, és olyan magasnak, hogy alatta a hajók elférjenek. Az utakat, utcákat, tereket kőburkolattal kívánta ellátni. Ahol a kövezés túl drágának bizonyul, kőzúzalék alkalmazását javasolta.

A tervezetben szerepet kaptak közegészségügyi szempontok is. Szegeden már 1862 óta volt vízvezeték, a Back és fiai cég kezelésében, amely csekély nyomással szüretlen Tisza vizet juttatott a hálózatba. E helyet parti szűrésű kutat és szivattyútelepet kívánt létesíteni a felső Tisza parton, és a városrendezés miatt a régi vízvezeték csövek áthelyezésére is szükség volt.⁹³ 1860 óta működött a gázvilágítás Szeged fontosabb utcáin, amit szintén bővíteni kellett.⁹⁴ Részletesen szól a javaslat a város csatornázásáról, közkertek, parkok létesítéséről, amelyekben tavakat kellett volna kialakítani a feltörő talajvíz és a csapadékvíz felfogására.

A tervező végül meghatározta a fontosabb középületek, iskolák, templomok helyét a belvárosban (törvényszék, posta igazgatóság, folyammérnöki hivatal, sóhivatal, színház, kaszárnyák, református, evangélikus, zsidó templomok stb.). A javaslatot a „kiviteli sorozat”, a megvalósítás alábbi éves rendje zárja:

„1880-ban.

- 1. Amennyiben a vízállás engedi a Tisza parton, a Nagykörútnak a Tisza parti érintkezési pontjától az Államvasút hídjáig a rakpart teljesen kiépítendő, míg a Nagykörút és a gyártelep közti rész mint egyszerű védtöltés véglegesen helyreállítandó.*
- 2. Az állandó híd építése megkezdendő.*
- 3. A két körút és a két vasúti állomáshoz vezető két sugárút ideiglenesen kövezettel kiépítendők.*
- 4. A Vár lerombolása megkezdendő.*
- 5. A nyilvános kertek ősszel kiültetendők.*

1881-ben

- 1. Amennyiben a Tisza parton a rakpart 1880-ban teljesen el nem készülhetett volna, az ottani munkálatok befejezendők.*
- 2. Az állandó híd tovább építendő.*
- 3. Az időközben megállapodott körutak és a két sugárút végleg kikövezendők.*
- 4. A többi sugárút közül kettő vagy esetleg több is ideiglenes kövezettel kiépítendők.*
- 5. A Vár lerombolása befejezendő, a terület rendezendő.*

1882-ben

- 1. A hidépítés befejezendő.*

⁹³ MOL K 576. 1880-IV.b.-5090.

⁹⁴ MOL K 576. 1880-IV.b.-5091.

2. Az 1881-ben épült sugárutak véglegesen kikövezendők.

3. Új utak és terek vonandók a hálózatba...⁹⁵

A városrendezéssel kapcsolatos költségeket Lechner 5 752 528 Ft 88 krajcárnak számította az alábbi megoszlás szerint.

„1. Az új tiszai vashíd: 1880-ban	250 000 Ft
1881-ben	500 000 Ft
1882-ben	225 000 Ft
összesen	975 000 Ft
2. A tiszai rakpart burkolása 1880-ban	1 069 000 Ft
járulékos költség	586 Ft 52 krajcár
a felső rész feltöltése	14 404 Ft 12 krajcár
járulékos költség	52 632 Ft
összesen	1 137 622 Ft 64 krajcár
3. A két körút feltöltése 1880-ban	345 060 Ft
4. A négy nagyobb sugárút feltöltése 1880-ban	170 000 Ft
5. A három kisebb sugárút feltöltése 1881-ben	94 435 Ft
6. A két falazott főcsatorna 1880-ban	117 183 Ft
7. A körutak burkolása 1880-ban	400 000 Ft
1881-ben	493 625 Ft
összesen	893 625 Ft
8. A négy nagyobb sugárút burkolása	
a/ a két vasúthoz vezető út 1880-ban	250 000 Ft
b/ a pétervári és az algyői út 1881-ben	366 600 Ft
összesen	824 880 Ft
9. Közkertek 1880-ban	100 000 Ft
10. Kisajátítások 1880-ban	400 000 Ft
1881-ben	300 000 Ft
1882-ben	73 754 Ft
összesen	773 754 Ft
11. A Vár és Víztorony lerombolása 1880-ban	28 315 Ft 81 krajcár
1881-ben	34 462 Ft 48 krajcár
1882-ben	541 Ft 61 krajcár
12. Az élésház lerombolása 1880-ban	40 000 Ft

⁹⁵ MOL K 576. 1880-IV.a.-1588.

	<i>1881-ben</i>	<i>50 000 Ft</i>
<i>összesen</i>		<i>90 000 Ft</i>
<i>13. Felülvizsgálat, műszakiak díjazása</i>		<i>167 549 Ft 34 krajcár</i>

Az újjáépítési tervet Szeged közgyűlése 1880. március 25-én fogadta el.⁹⁶

A megvalósítás fontos feltétele volt a város topográfiai és magassági viszonyainak ismerete, amihez – mint Tisza Lajos második heti jelentésben már panaszolta a miniszterelnöknek – a városról semmiféle használhatótérkép nem állt rendelkezésre. A topográfiai felmérés és a szintezés elvégzéséhez a választás Halácsy Sándorra esett, akit szintén a fővárosból hívtak a városba. Korábban ő készítette el a pesti első szintvonalas térképeit is, nagy részletességgel.⁹⁷

Lechner Lajos 1880. január 31-én már arról számolt be, hogy Halácsy a királyi biztosság műszaki osztálya segítségével a munkát befejezte, kb. 20 000 pont topográfiai és magassági helyzetét határozta meg, és elvégezte a város területének háromszögelését. 120 sarokpontot állandósított, ami az utcák helyének meghatározásánál kiindulást jelentett. Az utcák vonalának kijelölése 1880 tavaszán megtörtént, és Halácsy a részletes várostérkép megrajzolására is megbízást kapott.⁹⁸ Szeged területének felméréséhez szorosan kapcsolódott Zsigmondy Béla budapesti vállalkozó és bányamérnök munkája, aki 20 méteres mélységben, a város 65 pontján próbafúrásokat végzett talajvizsgálatok céljából.⁹⁹

Lechner javaslatát a város feltöltésével kapcsolatban elfogadták, és 1880. május 6-án szerződést kötöttek a munkára a Gregersen céggel. Ennek keretében 719 737,09 m³ anyagot kellett hozni a területre, az alábbi megoszlás szerint:

- Kiskörút	137 594,49 m ³
- Nagykörút	260 204,19 m ³
- Budai országút	46 396,03 m ³
- Boldogasszony utca	59 386,84 m ³
- Péterváradi országút	70 842,70 m ³
- Kálvária utca	23 685,44 m ³
- Felsővárosi határút	32 242,63 m ³
- Szilléri út	25 828,03 m ³
- Algyői út	63 553,74 m ³ ¹⁰⁰

⁹⁶ u.o.

⁹⁷ MOL K 575. 1879-I-306.

⁹⁸ MOL K 575. 1880-I-54., K 576. 1880-IV.a.-306.

⁹⁹ MOL K 576. 1880-IV.a.-71.

¹⁰⁰ MOL K 576. 1880-IV.a.-1079. (ad 6458/1880)

A városrendezéssel kapcsolatos kisajátítások lebonyolítására 1880. májusig három bizottságot szerveztek, amelyek döntései ellen a Közmunka és Közlekedésügyi Minisztérium vonatkozó bizottságához lehetett fellebbezni. A minisztérium bizottságot Záborszky Kálmán osztálytanácsos vezette, aki mellett Porutin Sámuel, Dévay Henrik igazságügyminisztériumi osztálytanácsos tevékenykedett.¹⁰¹

A kisajátítás végrehajtása olykor érdekeket sértett, és így előfordultak tiltakozások. 1880. április 4-én Tisza Lajos jelentette a miniszterelnöknek, hogy a közgyűlésen nyugtalanság uralkodott, mivel a kisajátítás és városrendezés ellenzői az iparosokat próbálták megnyerni céljaik támogatására. Egy részükben nyilván volt is hajlandóság, hiszen telkeik kisajátítása esetén át kellett helyezni a műhelyeket, az új környezetben megszervezni a munkát és a vevőkört. Májusban Bolzner Jenő ügyvéd indítványa alapján a közgyűlés ismét tiltakozott a kisajátítások ellen, majd Bolzner júliusban e tárgyban újra felszólalt. Ekkor azonban leszavazták, és így nem támadtak bonyodalmak. Ennek ellenére néhány kisajátítási ügyben a bíróságnak kellett meghozni a döntést.¹⁰²

A tér és utca rendezés után időszerűvé vált az új utcák elnevezése. A királyi biztos 1880. május 29-én megkereste az ügyben a törvényhatósági bizottságot, akik rögzítették a város árvíz utáni utcaneveit. A külföldi segítség emlékére a közutak egyes szakaszait az európai városokról nevezték el. Az akkor meghatározott utcanevek zöme ma is él.

„Árpád utca	Alföldi utca	Alföldi vaspálya sor
Alkony utca	Alsó nyomás sor	Alsó Tisza part
Anna utca	Apáca utca	Aradi utca
Arany János utca	Áraszt utca	Árbóc utca
Árva utca	Árvíz utca	Attila utca
Babér utca	Bajza utca	Ballagító sor
Bálvány utca	Bánomkerti sor	Barát utca
Bárka utca	Báró Jósika utca	Bástya utca
Batthyány utca	Becsei utca	Bécsi körút
Béke utca	Béla utca	Bercsényi utca
Berlini körút	Berzsenyi utca	Bihari utca
Bimbó utca	Bocskai utca	Bodzafa utca
Bokor utca	Boldogasszony sugárút	Borbás utca
Boszorkányszigeti út	Brüsszeli körút	Budapesti sugárút

¹⁰¹ MOL K 576. 1879-IV-718.

¹⁰² MOL K 575. 1880-IV-108, 149, 165, 196, 275.

Búvár utca	Csaba utca	Csekonics utca
Csendes utca	Cserepes sor	Csillag tér
Csillag utca	Csongrádi sugárút	Csonka utca
Csuka utca	Damjanich utca	Dáni utca
Daru utca	Deák Ferenc utca	Debreceni utca
Délibáb utca	Dobó utca	Dorozsmai sor
Dugonics tér	Dugonics utca	Eötvös utca
Erdőutca	Etelka sor	Faragóutca
Farkas utca	Fecske utca	Fekete sas utca
Felhő utca	Felső Tisza part	Feltámadás utca
Ferenc József rakpart	Fertő utca	Festő utca
Fodor utca	Földműves utca	Földvári utca
Francia utca	Füredi utca	Füzes utca
Gál utca	Galamb utca	Gém utca
Gép utca	Gergely utca	Gizella tér
Gólya utca	Gőz utca	Gyártelep utca
Gyevi sor	Gyík utca	Gyöngy utca
Gyöngytyúk utca	Hajnal utca	Hajós utca
Halász utca	Háló utca	Harmat utca
Hattyas utca	Hattyú utca	Hétvezér utca
Híd utca	Hobiárt basa utca	Hold utca
Holló utca	Homok utca	Honvéd utca
Horváth Mihály utca	Hullám utca	Hunyadi tér
Ilona utca	Imre utca	Indóház tér
Ipar utca	Iskola utca	Jókai utca
József főherceg tér	Kacska utca	Kálmán utca
Kálvária tér	Kálvária utca	Kántor utca
Kárász utca	Károly utca	Kaszás utca
Katona utca	Kazinczy utca	Kecskeméti utca
Kemes utca	Kereszt utca	Kígyó utca
Kis Tisza utca	Kisfaludy utca	Kiss utca
Kisteleki utca	Klauzál tér	Kolozsvári utca
Korda sor	Kórház utca	Kormányos utca
Korona utca	Kossuth utca	Kölcsey utca

Könyök utca	Körtöltés sor	Közép utca
Laudon utca	Lechner tér	Lehel utca
Lengyel utca	Liget utca	Lilom utca
Liszt Ferenc utca	Londoni körút	Lugas utca
Makai utca	Makkos erdő sor	Malom utca
Margit utca	Maros utca	Mars tér
Mátyás király tér	Mély utca	Mérei utca
Mező utca	Molnár utca	Móra utca
Munkácsy utca	Nádas utca	Nádor utca
Nap utca	Nemes takács utca	Nyár utca
Nyíl utca	Oldal utca	Oltványi utca
Orgona utca	Oroszlány utca	Osztrovszky utca
Ősz utca	Öthalom utca	Őz utca
Pacsírta utca	Pálfy utca	Pallavicini utca
Paprika utca	Párizsi körút	Pásztor utca
Páva utca	Pécsi körút	Petőfi utca
Petresi utca	Pille utca	Polgár utca
Pulz utca	Puskás utca	Pusztaszeri utca
Püspök utca	Rákóczi utca	Remény utca
Répási utca	Retek utca	Révai utca
Rigó utca	Róka utca	Róna utca
Rózsa utca	Röszkei utca	Rudolf tér
Sajka utca	Sárkány utca	Sándor utca
Sina utca	Somogyi utca	Stefánia sétány
Szabadkai sugárút	Szabadság tér	Szabad sajtó utca
Szamos utca	Szántó utca	Szappanos utca
Szatymazi utca	Széchenyi tér	Szécsi utca
Szegfű utca	Szekeres utca	Szél utca
Szellő utca	Szent György tér	Szent György utca
Szent István tér	Szent László utca	Szent Mihály telki sor
Szent Mihály utca	Szent Miklós utca	Szent Rókus tér
Szent Rókus utca	Szentháromság utca	Szikra utca
Szilágyi utca	Szillér sor	Szilléri sugárút
Színház utca	Szív utca	Szivárvány utca

Szőlő utca	Szűcs utca	Tabán utca
Tábor utca	Takarékpénztár utca	Tápéi sor
Tápéi utca	Tarló utca	Tavaszi utca
Távol utca	Téglagyár utca	Teleki utca
Temető utca	Templom tér	Teréz utca
Tímár utca	Tisza Lajos körút	Toldy utca
Tompa utca	Topolya sor	Török utca
Tündér utca	Vadász utca	Vadkert tér
Vajda utca	Valéria tér	Vár utca
Váradi utca	Városház utca	Vásárhelyi sugárút
Vasas Szent Péter utca	Vaspálya utca	Veres ács utca
Vidra utca	Világos utca	Viola utca
Vizéz utca	Völgy utca	Wesselényi utca
Zákány utca	Zárda utca	Zerge utca
Zoltán utca	Zöldfa utca	Zrínyi utca
Zsigmond utca	Zsinagóga utca	Zsótér utca ¹⁰³

A királyi biztosság műszaki osztálya Lechner Lajos vezetésével 1880. októberére elkészítette a város csatornázási tervét. A terület részleges feltöltése miatt a hálózat működése nem gravitáción alapult, hanem a város mélyebb fekvésű, fel nem töltött területeiről a vizet szivattyúkkal kellett eltávolítani. A fő gyűjtőcsatorna a Tisza mentén haladt, ide vezették be Kiskörúton belül keletkezett vizeket, míg a két körút közötti övezetben a körutakkal párhuzamos csatornákat terveztek.

A külvárosok vizeit árkokon keresztül a felső Tisza parton, illetve az alsóvárosit a „hármaskőlyuk”-nál vezették volna a Tiszába. A Felsőváros árkait a terepviszonyok miatt csak falazott csatornában lehetett elvezetni, és hasonló volt a levezető rendszer a sugárutak mentén is a két körút között. Mivel a Kiskörút vonalát feltöltötték, a belvárosi utcák (Kárász, Könyök, Fekete sas) csatornáit át kellett vezetni a körút alatt. A falazott csatornák létesítése többlet költséget igényelt, amit tovább növeltek a szivattyútelepek is. A Tisza parti fő gyűjtő csatornára a Hillwag, a többire ezúttal is a Gregersen céggel kötöttek szerződést, míg a szivattyútelepek gépszerkezetét a Sulzer testvérektől rendelték meg. A csatorna hálózat kiépítése az 1881-es, 1882-es évek fontos feladata volt.¹⁰⁴

¹⁰³ MOL K 576. 1880-IV.a.-1942.

¹⁰⁴ MOL K 576. 1880-IV.b.-11 139.

1880. október 24-én a katonaság teljes egészében átadta a Vár területét a hozzá tartozó vízvezetékkel és víztoronnyal együtt a királyi biztosságnak, és a következő évben az egész objektumot lebontották.¹⁰⁵ Ezzel a „rég” Szeged jellegzetes épülete tűnt el a város közepéről, ami városrendezési szempontból kétségtelenül előnyös volt a kortársak számára, de a közösség egy műemlékkel szegényebb lett.¹⁰⁶

1881-ben a Tisza völgyben ismét árvíz pusztított, aminek fő oka a Tisza és a Körösök árhullámának találkozása volt. Főleg a Körös-Tisza-Maros szögben keletkeztek károk, de tetőzéskor – április 15-én – a folyó Szegednél is az 1879. évi maximum felett, 845 cm-n tetőzött. Az újonnan épült körtöltés kiállta a próbát, de az új árvízi maximumra tekintettel a Közmunka és Közlekedésügyi Minisztérium a tápéi kapu és a temető közti töltés szakaszon a felmagasítás mellett foglalt állást.¹⁰⁷

Sikeres védekezés folyt az 1880-ban megerősített sövényházi gátnál is, amelynek bővítését szintén tervbe vették. Ez a munka azonban az 1881. évi árvíz után már az új, Sövényháza-szegedi Ármentesítő Társulat keretei között ment végbe.¹⁰⁸

Az új társulat megalakulását hosszas vita előzte meg, és a döntéseknél a királyi biztos is nehéz helyzetben volt. Az 1879. évi árvíz után a Percsora-szegedi Társulat próbálta rendezni sorait, és a tönkrement töltés újjáépítéséhez, a petresi szakadás elzárásához tervet készített. Ezt azonban a Közmunka és Közlekedésügyi Minisztérium nem hagyta jóvá, hanem szeptember 25-én visszaküldte Kende Kanut kormánybiztosnak átdolgozásra.¹⁰⁹ Az újjáépítésről azonban a társulaton belül – főként a szegediek ellenzése miatt – nem volt egyetértés, a közgyűlés nem szavazta meg, hogy kölcsönt vegyenek fel a munkához. Ekkor a minisztérium utasította a Szegedi Folyammérnöki Hivatalt, hogy a percsorai töltésen a legfontosabb munkákat – a további károk elkerülése érdekében – házi kezelésben végezzék el: zárják el a petresi szakadást, és a töltés koronáját emeljék fel az 1879. évi árvíz szintjének megfelelően.¹¹⁰

A szegediek időközben megegyeztek Algyő és Tápé lakosságával, hogy rendbe hozzák a sövényházi töltést, amihez Tisza Lajostól pénzt kértek. A biztos azonban elutasította a kérést arra hivatkozva, hogy míg a külföldi szakértők véleménye a Tisza szabályozásáról meg nem érkezik, nem lehet építkezni.¹¹¹ Szeged város közönsége azonban ebbe nem nyugodott bele,

¹⁰⁵ MOL K 576. 1880-IV.a.-70.

¹⁰⁶ Éppen ebben az évben intézkedett először a törvényhozás a műemlékek védelméről. (1881. évi XXXIX. tc.)

¹⁰⁷ MOL K 173. 1882-4-3141.

¹⁰⁸ MOL K 576. 1881-II.b.-1807.

¹⁰⁹ MOL K 576. 1879-IV.-1584.

¹¹⁰ MOL K 576. 1879-IV-1697.

¹¹¹ MOL K 576. 1879-IV-812.

hanem a Közmunka és Közlekedésügyi Minisztériumhoz fordult a sövényházi töltés engedélyezése céljából. Megismételve korábbi beadványaikat azt is kérték, hogy a Percsora-szegedi Társulat, amely a város „megrontója, megsemmisítője”, mielőbb fizessen számukra kártérítést.

Mint jeleztük, 1880. májusra – a körtöltés építése idején – a sövényházi is újjáépült. Átadása után vetődött fel a kérdés, hogy ezt tekintsék külső védelmi vonalnak, és a percsorai társulat helyett a sövényházi alakuljon meg. Kende Kanut kormánybiztos vezetésével összeállították az alapszabályokat, amelyeket az 1880. október 2-4-i közgyűlés elfogadott. A kormánybiztos kérésére Hutter Gyula mérnök az 1879. évi árvíz szintnek megfelelően meghatározta és felmérte az ártereket, majd az alapszabályokat a Közmunka és Közlekedésügyi Minisztérium 1881. február 14-én – tehát még a következő árvíz előtt – jóváhagyta. Az új társulatban, ahová az Alföldi Vasút is belépett, már Szeged volt a legnagyobb ártér birtokos.¹¹²

A királyi biztosság építkezései közül legtovább a közúti hídé húzódott el. Megépítésére 1880. július 1-én írtak ki pályázatot, amelyet az Eifel cég nyert meg. Az építkezés megkezdése előtt vita volt arról, mekkora legyen az újszegedi hullámtér, amit a hídnak át kell ívelni. A Tisza felső szakaszán a töltések közti távolság 750 m volt, viszont Szeged térségében a külföldi szakértők ezt – mint láttuk - csak 375 m-nek javasolták. Végül az utóbbi javaslatot fogadták el, és 1881-ben megkezdődött az építkezés.¹¹³ A létesítményt 1883. szeptember 15-én adták át a forgalomnak,¹¹⁴ és ezután került sor az ideiglenes, árvíz idején épített híd lebontására.¹¹⁵

1881, a városrendezési munkák befejezése után Szeged városa, a minisztériumok és a magánosok egyre több középületet, lakóházat emeltek. Lechner Ödön és Pártos Gyula tervei alapján megújult a városháza, felépült az új színház (tervezte Fellner Ferdinánd és Helmer Herman bécsi építész), az újszegedi vigadó (tervezte Halmay Andor), a Stefánia téri kioszk, a honvéd laktanya és tiszti lak, a pénzügyigazgatóság, a posta székháza, a törvényszéki palota és a börtön, ezen túlmenően iskolák, óvodák, kápolnák, templomok és igen sok magán épület.¹¹⁶ A létesítményekről építetők szerint Kulinyi Zsigmond az alábbi összesítést állította össze:

IV. számú táblázat

¹¹² MOL K 576. 1881-II.a.-31.

¹¹³ MOL K 576. 1880-IV.a.-72, 2520.

¹¹⁴ MOL K 576. 1883-IV.a.-16.

¹¹⁵ MOL K 576. 1883-II-93., 1883-IV-323.

¹¹⁶ MOL K 576. 1881-II.b.-213, 3622.

Összesítés az építkezésekről

<i>Építető, finanszírozó</i>	<i>Érték Ft</i>
Állami pénzen végrehajtott építkezések	
Közúti híd	1 825 255
Rakpart	2 484 673
Újszegedi part bellebezés és kisajátítás	1 086 500
Körtöltés	1 040 000
Sövényházi védtöltés	278 000
<i>Összesen</i>	<i>6 714 428</i>
A királyi biztosság építkezései Szeged terhére	
A város feltöltése, utcanyitások	1 090 000
Utca és terek kövezése	1 260 000
Főgyűjtő csatornák építése	400 000
Közkertek és sétányok fásítása	102 000
Kisajátítások (a bevételek levonása után)	830 000
A Vár lebontása (kiegyenlítette az anyagok értékesítés)	---
Mars téri laktanya és katonai telep	586 450
<i>Összesen</i>	<i>4 268 450</i>
Egyes minisztériumok építkezései	
Honvéd laktanya és tiszti lak	567 000
Pénzügyigazgatósági palota	290 000
Posta és táviráda palota	153 000
Törvényszéki fogház és kerületi börtön	699 699
Sóraktári épületek	57 000
<i>Összesen</i>	<i>1 917 499</i>
Szeged saját középítkezései	
Városháza	230 000
Városi színház	450 000
Újszegedi vigadó	32 500
Stefánia-téri kiosk	13 320
Alsóvárosi népiskola	46 935
Belvárosi fiú iskola	69 128
Alsóvárosi óvoda	12 000
Rókusi plébánia	4 300
Közkórház	9 000
Felső szivattyútelep	25 177
Alsó szivattyú telep	34 715
Csatorna 24 utcában	57 060
Feltöltés 15 utcában	70 200
Kövezés 15 utcában	58 830
Útkövezés, járdák készítése	24 000
<i>Összesen</i>	<i>1 137 165</i>
Adományokból, a város hozzájárulásával végzett építkezések	
Polgári leány iskola	92 000
Szegényház	43 130
Szabadkai sugárúti óvoda	13 300
Kálvária kápolna	23 000
Rozália kápolna	8 000

Összesen ¹¹⁷	179 430
Egyházi és iskolai építkezések	
Református templom, paróchia, iskola	?
Evangélikus egyházközség, paróchia, iskola	?
Zsidó fiúiskola	?
Összesen	125 000
Állami, városi, egyházi befektetés együtt	14 341 972
Magánosoknak adott építési kölcsön	8 567 220
Egyéni építetők magánbefektetései kb.	10 000 000
V É G Ö S S Z E G 1883 év végéig	32 909 192

Az állam, a város és az egyes építetők a királyi biztosság működése idején összesen kb. 33 millió forintot fordítottak a város újjáépítésére.¹¹⁸

Tisza Lajos, mint láttuk, heti jelentéseiben rendszeresen beszámolt a miniszterelnöknek a városban történekről. Később ezek a jelentések két hetenként, majd havonta készültek. 1881. szeptember 26-án viszont a biztos összefoglalót készített, amelyben rögzítette, hogy a városrendezési munkák befejeződtek, és az épületek emelése megkezdődött a minisztériumok, a város és egyes magánosok részéről is. A belvárosi paloták mellett emelkednek a külvárosokban az igénytelenebb, de az új követelményeknek megfelelő lakóházak. Ahhoz azonban, hogy a városban valóban pezsgő élet legyen, a kormánynak meg kell hozni egy sor intézkedést, ami nem is anyagiak kérdése:

„És e végből nincsen is szükség nagyobb mérvű újabb pénz áldozatokra – írta –, elenyésző csekélység az ami ez irányban még szükségesnek mutatkozik, s főszűly arra fektetendő, hogy Szeged város továbbra is megtartsa közforgalmi és kereskedelmi fontosságát mint az alföld empórium, s hogy benne azon magyar elem erősítsék, mely szellemi fölénye által képes a várost előre vezetni azon hivatásban, hogy úgy nemzetiségi, mint közigazdasági tekintetben irányadó legyen az egész alföldön.”

Gondot okoz az, hogy az újabb, Budapest centrikus vasútépítések miatt a szegedi csomópont jelentősége csökken, a kereskedelmi forgalom visszaesik. Nem fog gyarapodni a lakosság, hiába építik a bérpalotákat. A királyi biztos szerint a fejlődés előmozdításához több intézkedésre lenne szükség.

„1. Ezért részben kárpótlást nyújthatna a tiszai gőzhajózás fokozása és rendszeresítése, más felől az, ha a helyi forgalom fokoztatik oly – különben főleg más indokból teendő s más irányban is nagyobb horderejű intézkedések által, melyek a műveltebb igényekkel bíró s vagyonosabb osztályoknak Szegeden való állandó letelepülését vagy sűrűbb tartózkodását vonnák maguk után.

¹¹⁷ A polgári leányiskolát, a szegényházat és a Rozália kápolnát a királyi biztosság műszaki osztálya tervezte.

¹¹⁸ Kulinyi, 1901. 152-154. p.

Ez intézkedések között nem kívánom most az egyetem kérdését mint időelőttit felhozni, midőn arra kerülend sor, hogy az országban egy harmadik egyetem állítassék fel, Szegednek már oly helyzetben kell lennie, hogy minden egyéb tekintetek figyelembe vételével, komolyan gondolni sem lehessen arra, hogy másutt mint épen Szegeden állítassék fel.

2. Az első és legsürgősebb teendő ez irányban, hogy Szeged egy nagyobb megye székhelyévé tétessék. Ennek egyik legtermészetesebb módja lett volna, Csongrád megye székhelyének Szegedre való áthelyezése, s hogy e tekintetben hiába volt minden törekvés, s hogy érvényre emelkedhetett egy esetleges s – a megye ügyeiben való hivatottság szempontjából egészen természet ellenesen alakult helyi többség határozata, mely szerint az okszerűség és célszerűség követelményeivel ellentétben, a megye székhelye Szentesre határozottatott áttétetni, ma is már egy nagy s részben orvosolhatatlan hibául tűnik fel, melynek káros hatását utóbb első helyen Csongrád megye lakossága fogja tapasztalni.”

Tisza Lajos Szeged környékén új megye kialakítását szorgalmazta, ahogy Debrecennél is történt Hajdú vármegye megszervezésével:

„Ezen áltanosan kiható és első vonalban az illető megyei lakosság érdekében álló tekintetek mellett, a tervezett újj megye alakítás Szeged városára kiszámíthatatlan előnyöket biztosítana.

Egy újabb, független, - művelt s a közügyek terén jártas elem állandósíthatná ez által a városban, melynek kimaradhatatlan következménye volna első vonalban egy újabb nagyobb vagyontömörülés Szegeden, s másrészt ezen újj elem, melynek benn a városban a társadalmi téren is üdvös hatása lehetne, nagy támasza és előmozdítója lenne azon, a vidékre nézve felette kívánatos irányadó befolyás érvényesítésének is, melyet gyakorolni Szegednek hivatásszerű feladata.”

Kérte, hogy adjon az állam haladékot az építkezések ideje alatt a kölcsönök, illetve kamataik visszafizetésére, és így a törlesztést ne 1883, hanem csak 1884. január 1-én kelljen elkezdni. A városrendezés során egy sor előre nem látott kiadással kellett számolni. A Vár kisajátításáért a katonaság a tervezettnél nagyobb összeget követelt, többre kerül a közműhálózat, amihez külön 500 000 Ft-re lett volna szükség. Nehézséget jelentett az 1881. évi árvíz, amikor a védekezés tetemes összegeket emésztett fel, és a keletkező belvizek a művelt földeket tették tönkre. A tiszai árvédekezés után a belvízszabályozás kérdését itt is meg kellene oldani.

A szegényebb lakosság egy részének az új otthon megteremtése megoldhatatlan problémát jelent. Ahol a városrendezés során a külső körutat és a sugárutakat kialakították,

helyenként a mély fekvésű telkeken szalmatetős vályogházak álltak, amelyeket az árvíz elsodort. A telkek tulajdonosai azonban most nincsenek olyan helyzetben, hogy ott az építési előírásoknak megfelelően akár szerényebb lakóházakat építsenek. Az állam által adott – korábban említett – 500 Ft értékű kölcsön erre nem elegendő. Ezért a telkekre vagy fabódékat húztak fel, vagy azok üresen állnak, akadályozva a fejlődést. Kb. 500 ilyen telek van a városban.

Tisza Lajos a kamatmentes kölcsön felemelése mellett javasolta, hogy vályogból való építkezés esetén az alapozási magasságot a városrendezési tervben szereplő 8,22 m-ről szállítsák le 6 méterre, és az alap megépítéséhez biztosítsanak a lakosságnak ingyen építőanyagot. Ez házanként 13 500 téglát jelentene. A segítségben azok részesülnének, akik kötelezik magukat, hogy 1882-ben a szegedi szabvány szerinti legegyszerűbb házat (szoba, konyha, kamra) fel fogják építeni. A miniszterelnök teljesítette a királyi biztos kérését a segélyek, a kölcsön és a kamat fizetés terén.¹¹⁹

Az 1879. évi XX. tc. értelmében a királyi biztosság 1880. április 30-ig állt volna fenn, de működési idejét három ízben is meghosszabbították. Fennállásának utolsó évében – mint jeleztük – átadták a közúti hidat, és október 13-16-án sor került a király második látogatására. A miniszterelnök, a királyi biztos és a szegedi vezetőség meg kívánta mutatni az elkészült építkezéseket az uralkodónak. Tisza Lajos munkája elismeréseként 1883. december 27-én „szegedi” előnévvel grófi címet kapott.

A várost az év utolsó napjaiban hagyta el. Az utolsó közgyűlésen – december 27-én – megköszönte a város előljáróinak a segítséget és a közös munkát. Elismerte, hogy bár a vonatkozó törvény szinte korlátlan hatalommal ruházta fel, nem ért volna el eredményeket, ha a városban nem talál megfelelő munkatársakat.

„Nekem, hogy sikert remélhessek, itt a helyszínén a város szívében kellett megtalálnom a szövetségest, a társat a munkára. Kinyújtottam tehát jobbomat. Önök elfogadták azt, megkezdődött vállvetve a nagy munka. Közben a Tisza, mintha csak próbára akart volna tenni minket, ismét nekibőszült. De már ekkor egy táborban talált minket a fenyegető veszély, összevágó intézkedéseink által urai lettünk az árnak, s egy időre megsibbasztott munkánkat folytathattuk elevenen tovább...

Igaz, teljesen befejezve a város rekonstrukciója még nincs. Még nagy fontosságú kérdések várnak részint megoldásra, részint befejezésre, és bizonyos átmeneti intézkedésekre okvetlenül van szükség. De hiszen egy nagy várost öt év alatt felépíteni

¹¹⁹ MOL K 576. 1881-IV-232.

nem is lehet, sőt tovább megyek, egy virágzó, egy fejlődő városnak fölépítése teljesen befejezhető soha nem is lesz, példa rá az ország fővárosa, Budapest...

A legfontosabb azonban már megtörtént. A város szellemi, társadalmi és anyagi továbbfejlődésének alapföltételei biztosítva, alakulásának rendszere és alapelvei maradandónak megállapítva, még pedig nemcsak rendszabályokban és térképeken, de nagyban és egészen tényleg természetben is megörökítve vannak. És ami több, ma ezek már megszűntek azon egypár főnek kizárólagos szellemi tulajdonát képezni, amelyekben fogamzottak, átmentek ezek már a város közönségének vérébe.

Meg vagyok győződve, amint a szegedieknek városunk iránti szeretetét ismerem, hogy a jövőben a város minden egyes polgára egy-egy éber őre lesz annak, hogy a város továbbfejlődésében ezen alapelvek csorbát ne szenvedjenek, hogy az eddigi alkotás kicsinyes magánérdek miatt el ne korcsittassék.

Ezen meggyőződéstől áthatva, a város jövője felől megnyugodva válok meg a királyi biztosi állástól. A királyi biztosi állástól válok meg, mondom, mert hiszen Szeged városától teljesen megválni én már többé képtelen vagyok. Ha távozom, távozik az anyag, de a szellem itt marad önök közt és önökkel. Sokkal több jót és rosszat osztottunk mi meg egymással, röviden szólva: sokkal tovább ittam én a Tisza vizét itt önök között, semhogy én Szegedről végleg elszakadni bírnék.”¹²⁰

Tisza Lajos valóban nem szakadt el a várostól, ahol ekkor már nagy tisztelet övezte. Már az új utcanevek megállapításánál – mint láttuk – sugárutat neveztek el róla, távozása után pedig a tanács felkérte Benczúr Gyulát, fesse meg portréját.

A biztos befolyását felhasználva képviselőként Budapesten is küzdött azért, hogy Szeged mielőbb jelentős város legyen: a korábban visszahelyezett hivatalokon kívül kerüljön ide az Államvasút egyik üzletigazgatósága, a Délalföldön illetékes királyi tábla, kataszteri felmérési felügyelőség, egy utász zászlóalj stb.

Budapesten az Országház építésének vezetését bízták rá, azonban ezt a munkát már nem tudta befejezni. Emellett széleskörű gazdasági-társadalmi tevékenységet fejtett ki: alapítója és vezetője volt a Magyar Földhitel Intézetnek, elnöke a Deák-szoborbizottságnak, az Erdészeti Egyesületnek stb.

Szegedet budapesti elfoglaltsága mellett is gyakran meglátogatta, első alkalommal 1884. május 24-én, a református templom felszentelésekor. Ez év június 16-án az egyik körzetben képviselővé választották, és szeptember 11-én mint a Szabadelvű Párt követe kereste fel a várost. 1887. június 17-én ismét megkapta a képviselői mandátumot. 1888. január 23-án részt

¹²⁰ Idézi: Kulinyi, 1901. 208-209. p.

vett a Tisza Szálló megnyitását, majd ez év október 7-én újra Szegedre utazott, hogy átvegye a neki ajánlott díszalbumot a városi tanács tagjaitól. 1891. október 25-én a belvárosi kaszinó és a felső-tanyai tanyaközpont ünnepélyes megnyitóján vett részt, az itt birtokos Munkácsy Mihály, a barátja lett Mikszáth Kálmán és a későbbi rozsnyói püspök, Ivánkovics János társaságában. A következő év májusában felavatták a második, alsó-tanyai központot is, amelynek átadási ünnepségén Tisza Lajos szintén jelen volt. Mindkét tanyaközpontot az új főispán, Kállay Albert létesítette.

1892. júniusában újra Szeged egyik országgyűlési képviselője lett, de novemberben lemondott mandátumáról, mivel a Wekerle kormányban 1892. november 19-től 1894. június 10-ig a király személye körüli miniszteri tárcát kapta meg. Képviselőisége idején a felsoroltakon kívül is többször találkozott választóival. A szegedi közgyűlésen utoljára október 15-én beszélt, amikor már beteg volt. Bár még 1896 őszén is képviselővé választották, a szegedi milleneumi ünnepségeken már nem tudott részt venni.

1897-ben Vilmos császárt a csaknem kész parlamentben kalauzolta. A szegediekkel utoljára ez év december 15-én az Országos Erdészeti Egyesület közgyűlésén találkozott. 1898. január 26-án Budapesten halt meg.¹²¹ Szegeden halála után is tisztelték: 1905-ben a városi tanács javaslatára felállították szobrát, ami Fadrusz János alkotása.

Felhasznált levéltári források

MOL (Magyar Országos Levéltár) K 148. Belügyminisztérium, elnöki iratok

MOL K 173. Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium, Útépítészeti, Vízépítészeti és Vasúti Szakosztály iratai

MOL K 575. Belügyminisztérium, Szegedi Királyi Biztosság, elnöki iratok

MOL K 576. Belügyminisztérium, Szegedi Királyi Biztosság, általános iratok

MOL K 593. Belügyminisztérium, Szegedi Királyi Biztosság, láttamozási iratok

Irodalom

Az 1879. évi országgyűlés képviselőházának naplója 4., 5. köt.

Bakay Nándor: Emlékirat Szeged városa újjáalkotása érdekében és a Tisza szabályozás ügyében. Budapest, 1879.

Bálint Sándor: Szeged városa. Budapest. Képzőművészeti Alap, 1956.

¹²¹ Újlaki, é.n. 110-124. p.

- Corpus Iuris Hungarici. Milleneumi Emlékkiadás. Budapest, 1896. (1879, 1880).
- Dóka Klára: A Szegedi Királyi Biztosság (1879-1884). In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1976/77. I. 365-386. p.
- Dóka Klára: A Szegedi Királyi biztosság. (Dokumentumgyűjtemény). Kézirat, 1976.
- Dóka Klára: A vízimunkálatok irányítása és jelentősége az ország gazdasági életében (1772-1918). Budapest, 1987.
- Kardos Imre: Szeged árvízvédelmi rendszerének kialakulása. – Hidrológiai Közlöny 1979. 6. szám, 252-260. p.
- Kulinyi Zsigmond: Szeged új kora. A város története (1879-1899) és leírása. Szeged, 1901.
- Lechner Lajos: Szeged újjáépítése. Budapest, 1891.
- Magyar Életrajzi Lexikon. Budapest. Akadémiai Kiadó, 1982. L-Z kötet
- A magyar korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt. Pest, 1871.
- Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye 1879.
- Mikszáth Kálmán művei. Kritikai kiadás. Cikkek és karcolatok. Budapest. Szépirodalmi Kiadó, 1967. 56., 57., 81. köt.
- Mikszáth Kálmán (sz.n.): Tisza Lajos és udvara Szegeden. Budapest, 1880.**
- Nagy Zoltán-Papp Imre: Szeged. Budapest. Műszaki Kiadó, 1960.
- Néhai gróf Tisza Lajos egyházi és egyházkerületi főgondnok gyász-émlékünnepén 1898. március 6-án a budapesti Kálvin téri református templomban mondott imák és emlékbeszéd. Budapest, 1898.
- Oltvai Ferenc: Szeged városépítésének levéltári forrásai. – Levéltári Híradó 10. évfolyam, 1960. 3-24. p.
- Pálfy Ferenc szab. kir. Szeged város polgármesterének évi jelentése (1879). Szeged, 1880.
- Reizner János: Szeged története. Szeged, 1899-1900. II. köt.
- Szabó László: Szeged halála és feltámadása. Az 1879. évi árvíz és a város újjáépítésének története. Szeged, 1929. III. köt.
- Szeged története **1849-1919**. Szerk.: Gaál Endre. Szeged, 1991. 3/1. köt.
- Szinai Miklós: A belügyminisztériumi levéltár (1867-1845). Repertórium. Budapest. Magyar Országos Levéltár, 1973.
- Újlaki Antal: Tisza Lajos és Szeged. Szeged, é.n.